

Dainų sąsiuvinis kaip asmeninės raštijos formatas

JURGITA ŪSAITYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje pristatoma viena iš rašytinio folkloro atmainų – dainų sąsiuviniai. Šis asmeninės raštijos tipas moksliniame diskurse kol kas nebuvo nuosekliau kauptas ir tyrinėtas. Tačiau jau antrą šimtmetį gyvuojanti dainų sąsiuvininių tradicija verčia pasvarstyti, kokios objektyvios aplinkybės galėjusios lemti tokią nuostatą jų atžvilgiu. Bandant atpažinti dainų sąsiuvininių tradicijos ištakas, jie gretinami su kitomis giminiškomis rašytinės kultūros formomis, taip pat, remiantis konkrečiais pavyzdžiais, gilinamasi į užrašų kontekstualumo aspektus. Formaliūs rankraščių sandaros aptarimas padeda atskleisti dainų sąsiuvininių žanrinę specifiką ir pademonstruoti šios kultūrinės tradicijos gyvybingumą bei dinamiškumą. Atsiremiant į patirtis, atsiradusias tiriant lietuvišką medžiagą, taip pat pasiremiant užsienio mokslininkų įžvalgomis, bandoma nusakyti keletą tyrimo kryptių, kurios leistų tęsti šio rašytinio folkloro žanro interpretacijas.

RAKTAŽODŽIAI: dainų sąsiuvinis, albumas, rašytinis folkloras, asmeniniai užrašai.

TYRIMO ATSPIRTYS

Nepaisant bene svarbiausios paskirties – kaupti tekstus, dainų sąsiuviniai ilgą laiką nesulaukė bent kiek atidesnio ir palankesnio tautosakos užrašinėtojų dėmesio. Viena iš svarbesnių priežasčių, dėl kurių dainų sąsiuviniai buvo nustumti į folkloristikos paribius, turėtume laikyti jų rankraštinį pavidalą. Atsainų požiūrį į dainų užrašus stiprino ilgą laiką vyravusi tautosakos kaip sakytinės (*oral*) liaudies kūrybos samprata¹. Išties tradiciška, kartu ir autentiška daugumos tyrėjų ir užrašinėtojų buvo laikyta tik padainuota, iš pateikėjo lūpų suskambėjusi daina, perteikta žodžiais ir melodija. Žmonių skirtingais tikslais užsirašytas dainas tyrinėtojai ilgai laikė (gal ir tebelaiiko) antriniais, menkesnės vertės šaltiniais, tarytum ne organiška folklorinės tradicijos dalimi, o ją iškreipiančiu ar net žalojančiu reiškiniu. Geriausiu atveju už-

.....
1 Manoma, kad pagrindas selektyviam požiūriui į tautosaką buvo padėtas dar XVIII–XIX a. Europoje, kai formuojantis folkloro sampratai jis įgijo socialinį aspektą: folkloru laikyta žemiausio luomo kaimo žmonių senoviška kūryba (Архипова, Неклюдов 2007).

rašams buvo pripažįstama pagalbinė funkcija – sužadinti atmintį, kuri ir buvo išnaudojama renkant tautosaką². Jau pats folkloro užrašymo procesas, teikęs pirmenybę sakinėms (audialinėms) formoms, padėjo įsigalėti dainų sąsiuvinio kaip atmininės sampratai. Ji, iš esmės neleidusi atidžiau pasigilinti į pačių savininkų sąsiuviniams priskiriamas vertes, formavo ir palaikė tarp folkloristų tam tikrą atsiribojimo laikyseną. Pakitęs folklorinis diskursas šiandien tyrėjus verčia ne tik atvirai prabilti apie situaciją, kai prašomas asmuo sutinka ir gali dainuoti tik žiūrėdamas į turimą sąsiuvinį, bet ir aktyviau domėtis pačiais užrašais bei sąmoningai siekti papildyti jais tautosakos paveldą kaupiantį archyvą. Tačiau lauko tyrimų patirtys atskleistų kiek kitokį vaizdą. Sukaupti šaltiniai (tiek patys užrašai, tiek įvairios kontekstinės žinios), tegul ir fragmentiškai atstovaujantys rašytinio folkloro paradigmai, šiandien leidžia manyti, kad ir prieš gerą pusšimtį metų tautosakos rinkėjams dainų sąsiuviniai turėję badyti akis. Jau minėta paradoksali situacija apie greičiau nutylimus nei mokslinį susidomėjimą keliančius užrašus daugiau ar mažiau atvirai atspindėta ekspedicijų medžiagoje – tautosakos rinkiniuose. Atidžiau pasklaidžius keletą praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio stambesnių tautosakos rinkinių, pastebimas dar tarpukariu įsigalėjusio vertybinio požiūrio į folklorą tęstinumas, kai pirmenybė buvo teikiama klasikiniam repertuarui, ignoruojant arba, geriausiu atveju, paminint dainų sąsiuvinio egzistavimą. Žinios apie dainų sąsiuvinius, taip reikalingos ir dainuojamosios tradicijos kontekstų analizei, preciziškesnių folkloristų buvo surašomos pateikėją ir jo repertuarą apibūdinančiose pastabose, plg.:

[Pranas] Žilinskis sakosi turįs užsirašęs visas žinomas dainas į sąsiuvinį, bet, rašant iš jo tautosaką, šio sąsiuvinio su savim neturėjo, o be jo labai sunkiai prisiminė dainų tekstus. Šitą trūkumą išlygino nepaprastai menišką jo dainavimą. Žilinskio repertuare yra ne tik šios užrašytosios tradicinės liaudies dainos, bet ir naujoviškos dainos, ypač romansai. Atrodo, kad Žilinskis nedaro dainų atrankos, o stengiasi išlaikyti viską, ką girdi aplinkui dainuojant (LTR 3471, 3 pluošt., 109 p.; užr. B. Kerbelytė 1961 m.).

Retkienė Stefa <...>. Dainas prisimena silpnai, bet dainuoti mėgsta. Sakosi turėjusi dainų sąsiuvinį, bet pametusį (LTR 3471, 3 pluošt., 147 p.; užr. B. Kerbelytė, K. Viščinis 1961 m.).

Agliniškienė Birutė <...>. Tai linksma, mėgstanti suėjimus ir dainas moteris, tačiau jos repertuaras savotiškas. Senų tradicinių dainų arba nemoka, arba visiškai nevertina. Moka daug naujoviškų, kurių turi prisirašiusi visą sąsiuvinį. <...> Jų tekstus ir melodijas

2 Pripažindami šios nuostatos stiprumą, šiandien galime tik spėlioti, kiek dainų į tautosakos rinkinius pateko paprašius jas „įgarsinti“ iš sąsiuvinių arba ir patiems rinkėjams nusirašinėjus atsirinktus tekstus.

B. Agliniškienė prisimena gerai ir mielai dainuoja. Tuo tarpu tradicinių dainų tekstai užmiršti, užrašėme tik keletą vaišių dainelių (LTR 3517, 4 pluošt., 98–99 p.; užr. B. Kerbelytė, K. Viščinis 1962 m.).

Kita vertus, ar galime atmesti tikimybę, jog kai kuriais atvejais po glausta statistiška informacija apie senųjų ir naujoviškų dainų santykį žmogaus repertuare nebuvo paslėptas ir sąsiuvinio turėjimo faktas ar nutylėtas pasinaudojimas juo; apie pastangas perprasti sąsiuvinio sudarymo ir panaudojimo aplinkybes jau nė nekalbame – jų nebuvo.

Dar XX a. pradžioje suformuluoti tautosakos vertingumo matai kreipė rinkėjus išimtinai į klasikinės tradicijos paieškas. Siekis fiksuoti ir nuo užmaršties išsaugoti archajiškos tautosakos klodą užrašinėtojus neretai vertė orientuotis į vyresnės kartos pateikėjus³, o toks vienpusiškas kryptingumas pamažu formavo nuostatą, trukdžiusią sistemingam ir nuosekliam šiuolaikiško tiek sakytinio, tiek rašytinio folkloro rinkimui ir tyrimams. Dėl to šiandien susiduriame su paradoksalia situacija, kai jau įsitvirtinusi dainų sąsiuvinė tradicija, prigijusi ir kaimo, ir miesto žmogaus kasdienybėje, įsisavinta įvairių visuomenės atstovų, liko taip menkai dokumentuota ir iki šiol nuosekliau neaprašyta. Vis dėlto, nepaisant nepalankių aplinkybių, asmeninių dainynų pluoštas, greičiau spontaniškai nei tikslingai susikaupęs Lietuvių tautosakos rankraštyne, leidžia manyti, kad dainų sąsiuvinis jau XX a. pradžioje, o gal net ir anksčiau, buvo populiarus, intensyviai vartota asmens saviraiškos forma, priimtina įvairaus amžiaus, išsilavinimo ir luomo žmonėms. Tarpukario ir sovietmečio dainų sąsiuvinė tradicija paliko dar ryškesnį pėdsaką: ji reprezentuojama labai įvairaus socialinio statuso asmenų rankraščiais. Savo nišą, kaip rodo pastarųjų metų ekspedicijų patirtis, dainų sąsiuvinis yra radęs ir šiuolaikinėje kultūroje. Apibendrinami galėtume teigti, kad per visą XX amžių dainų sąsiuvinis, kaip rašytinės kultūros fenomenas, užima tvirtas pozicijas šalia vis dar gyvybingos dainuojamosios tradicijos, tapęs jos palydovu ir permainų liudytoju. Ir nors prieinamas rankraščių kiekis⁴ toli gražu neatspindi reiškinio paplitimo tikrojo masto, tačiau ir turima medžiaga gali padėti užpildyti šios kultūrinės tradicijos pažinimo spragą, atsiradusią dėl tam tikrų metodologinių nuostatų. Kita vertus, šaltinių kiekis nėra vienintelis trūkumas. Tiriant dainų sąsiuvinis ne mažesnė problema yra stoka kontekstinės informacijos, padedančios suprasti, kas, kaip, kodėl ir kam naudojo užrašus. Net jei dainų sąsiu-

3 Tyrimą nauja linkme galėtų pakreipti ir aiškus ryšys tarp pateikėjų amžiaus (su tuo susijusio raštingumo lygio) ir dainų sąsiuvinio turėjimo. Kaip rodo rinkinių sudarytojų pastabos, dainų sąsiuviniai buvo labiau paplitę tarp XX a. pirmąjį–trečiąjį dešimtmetį gimusių ir, žinoma, tarp dar jaunesnių pateikėjų. Be to, jie daug dažniau nei vyresnės kartos atstovai save tapatinę su „naujojiška“ kūryba – romansais, literatūrinėmis dainomis ir radijo repertuaru.

4 Pagrindinį mūsų tyrime naudojamų dainų sąsiuvinė masų sudaro Lietuvių tautosakos rankraštyne (LMD ir LTR fonduose) sukaupti šaltiniai.

vinių turinys (neiškikus kitų metaduomenų) leidžia susieti rankraštį ir jį sudariusį asmenį su tam tikru istoriniu laikotarpiu vyravusia kultūrine tradicija, labai dažnai nepažinus lieka pats asmuo ir jį supusi aplinka, sudariusi sąlygas asmeninių užrašų tradicijai gyvuoti. Kalbant apie socialinę ir kultūrinę terpę, kurioje funkcionavo dainų sąsiuvinis, ypač norint suvokti individualumo ir kolektyviškumo / masiško santykį užrašuose, dažnai telieka kliautis netiesioginiais duomenimis, universalios kultūros tyrimuose pritaikomomis įžvalgomis ir netgi nuojauta.

Rašto, arba knyginės kultūros, poveikis lietuvių folklorinei tradicijai labiausiai pastebimas per turinio ir formos pokyčius – naujoviško, literatūrinio stiliaus repertuaro gausėjimą ir jo rašytines fiksacijas. Kita vertus, kaip tik rašto skverbimasi į folklorinę tradiciją ir linkstama tapatinti su sakytinės tradicijos krize. Vis dėlto rašto vaidmuo folkloristų pripažįstamas nevienareikšmiu: jis ne tik tapo tradicinių žinių išsaugojimo priemone (užrašomas kūrinys apsaugomas nuo užmaršties), bet ir skatino sakytinės ir rašytinės kultūrų sinkretizmą, sudarė sąlygas folklorinei tradicijai plėtotis naujomis linkmėmis (Неклюдов 1999). Viena iš jų ir yra rašytinis folkloras⁵, kurio paradigmoje šalia kitų rankraštinių šaltinių gyvuoja dainų sąsiuviniai. Būdami užpildyti folkloriniu (sufolklorėjusiu) turiniu, jie yra ir rašto kultūros, neretai siejamos su stabilumu bei autoritetingu, objektas. Tad ar nebus pagrindo manyti, jog kaip tik dėl šio integralumo, atveriančio galimybes tarpdalykinėms interpretacijoms, dainų sąsiuvinis palyginti vėlai įtraukiamas į mokslinį diskursą. Atrodytų, kad rašytinė forma ir įvairiopas turinio eklektiškumas (pastarąjį vertinant tiek tekstų kilmės / autorystės, tiek diachroniniu, regionišku ir stilistiniu aspektais) folkloristams trukdė pažvelgti į dainų sąsiuvinis kaip į reikšmingą tyrimo objektą⁶. Kita vertus, folkloriškas dainų sąsiuvinio pobūdis (jo gyvybingumui, aktualumui palaikyti būtinas kolektyviškumas, įrašų variavimas ir anonimiškumas) galėjo daryti juos mažiau aktualius ar patrauklius rankraštinio paveldo tyrėjams. Nepaisant ambivalentiškos šių

5 *Rašytiniam folklorui* (rus. *письменный фольклор*) priskiriami rankraštinėje tradicijoje gyvuojantys tekstai, kurių folkloriškumą lemia tokios savybės kaip anonimiškumas, variantiškumas, stereotipiškumas ir pan. (Неклюдов 2005). Rusų folkloristų teoriniuose darbuose pati rašytinio folkloro kategorija skiriama *postfolkloro*, sinonimiškai dar vadinamo *miesto folkloru*, laukui (Архипова, Неклюдов 2007).

6 Daugiausia į sakytinio paveldo išsaugojimą orientuota folkloristikos nuostata lėmė, kad iki šiol nesama rašytinių folkloro formų rinkimui skirtos metodikos, tad neturima ir tokių rankraščių (dainų sąsiuvinų, atminimų albumų, klausymynų, abreviatūrų aiškinimų, grafičių, užrašų ant sienų ir atvirukų, fotografijų ir t. t.) kaupimo patirties. Su panašia situacija susiduria ne tik lietuvių folkloristai, bet ir rašytinio folkloro tyrimuose už mus gerokai toliau pasistūmėję rusų mokslininkai (plg. Чеканова 2006). Šių šaltinių tyrinėtojams darbo nepalengvina ir folklorinį paveldą kaupiančių archyvų inventorinio sistema. Antai LMD ir LTR fonduose esantys dainų sąsiuviniai ir atminimų albumai ilgą laiką buvo kvalifikuojami kaip tautosakos vienetų rinkiniai (pastangos tiksliau nusakyti rankraščio tipą ėmė ryškėti vos prieš keletą metų). Tačiau šitai ne tik sumažinamos galimybės jiems būti panaudotiems tikslinguose tyrimuose, bet ir nepaisoma jų kaip savarankiškų, vientisą struktūrą išlaikančių kultūros reiškinių statuso.

rankraščių prigimties ir prieštaringo jų vertinimo, reikia pripažinti, kad patiriame akistatą ne tik su savitu, rašto kultūroje užgimusiu reiškiniu, bet ir su kita kultūrine patirtimi pasiėmusiu *homo scribens* – (užsi)rašančiu žmogumi.

Į tyrimo akiratį patekę gerokai per pusšimtį XIX a. viduryje–XXI a. pradžioje sudarytų dainų sąsiuvinių leidžia kalbėti apie juos kaip apie savitą rašytinio folkloro reiškinį su savo geneze ir išskirtiniais struktūros bruožais. Mažiausiai pusantro šimto metų siekiančią istoriją menantis dainų sąsiuvinis nėra vienalytis ir kaitai nepavaldus reiškinys. Iš esmės visi būdami skirti vienam tikslui – archyvuoti tekstus, tam tikrais laikotarpiais funkcionavę sąsiuviniai skiriasi, pirmiausia – turinio pobūdžiu. Turinio kintamumas, pri(si)taikymas prie nuolat besimainančio kultūrinio fono apsunkina tekstinio repertuaro analizę, tačiau gali būti laikomas vienu iš kriterijų, padedančių nustatyti rankraščio chronologiją, seką folklorinės ar populiariosios kultūros paradigmoje. Atsiribodami nuo išsamesnės sąsiuvinių turinio analizės, straipsnyje dėmesį sutelksime į formaliuosius dainų sąsiuvinių požymius, kurie yra gerokai stabilesni. Vis dėlto manytume, kad žvelgiant per jų prizmę pavyksta užčiuopti kitą – suasmeninantį, sukonkretinantį matmenį, kuris sąsiuvinį–reiškinį paverčia sąsiuviniu–faktu. Tačiau prieš tai verta pasidomėti dainų sąsiuvinio tradicijos ištakomis, bandant atpažinti jų sąsajas su giminiškais rašytinės kultūros formomis, ir, stabtelėjus prie vieno asmens užrašų, susikoncentruoti į kontekstualumo aspektus, gebėjimą sugerti ir perduoti daugiaplanę socialinę bei kultūrinę informaciją.

SEKANT IŠTAKOMIS

Tyrimui aktualūs dainų sąsiuviniai, kuriuose sukaupta nuo keleto iki šimto kūrinų, mus pasiekė iš XIX amžiaus⁷. Juose, iš pradžių galbūt labiau skirtuose skaitymui, vyrauja nuorašai iš spausdintų ir rankraštinų šaltinių. Atidžiau nagrinėdami išlavinta ar mažiau įgudusia ranka išmargintų užrašų turinį, sykiu bandydami perprasti jų savininkų intencijas, atpažinsime įvairias ano meto realijas, savo ruožtu lėmusias ir pačių sąsiuvinių savitumą. Antai vienuose sąsiuvinuose kryptingai savininko atrinkti tekstai galbūt labiau aktualizuos blaivybės sąjūdžio atgarsius, kituose užrašuose lengviau atpažįstamos spaudos draudimo epochos, tautinio atgimimo ir lietuvybės puoselėjimo apraiškos, susipynusios su pastangomis kelti visuomenės raštingumo lygį, – ar ne tuo aiškintinas, atrodytų, nepasotinamas noras persirašyti kuo daugiau lietuvišką, katalikišką tapatybę išreiškiančių kūrinų. Tuo pačiu metu dainų sąsiuviniai laikytini modernių kultūrinių formų perdavimo kanalu, jie

7 Lietuvių tautosakos rankraštyne pavyko rasti keliolika XIX a. sudarytų dainų sąsiuvinių. Tikrojo jų skaičiaus įvardijimą apsunkina tai, jog kartais negalima nustatyti rankraščio sudarymo tikslaus laiko (datos žyma neišlikusi). Tada jau reikia remtis antriniais požymiais: atsižvelgti į būdingus rašybos ypatumus ir vyraujančią tradicijos kanoną.

padedą suprasti, kaip naujoviškos, literatūrinės estetikos tekstai adaptuojami tarp agrarinės kultūros atstovų⁸. Kita vertus, vyraujantis knyginis repertuaras formuoja įspūdį, kad XIX a. dainų sąsiuvinuose atsiribojama nuo klasikinių liaudies dainų⁹, tarsi pripažįstant joms išskirtinai sakinės raiškos terpę ir vis dar bandant išlaikyti atskirtį tarp sakinio ir rašytinio diskursų. Tad gali būti, kad folklorinė tradicija per raštą pirmiausia siekė adaptuoti kitoniškus, naują kultūrinį kodą nešančius tekstus.

Priimdami nuostatą, jog dainų sąsiuvinis yra rašto kultūros produktas, juos visai pagrįstai laikytume vienu iš asmeninės raštijos lauko, kultivuojamo apsišvietusių to meto visuomenės atstovų, reiškinių. Tačiau beveik prieš du šimtmečius pagreitį įgaunančią dainų sąsiuvinų tradiciją galima susieti su dar ankstyvesne – baroko laikus siekiančia privačios erdvės raštija, kuri klestėjo tarp išsilavinusių XVI ir XVII a. Lietuvos gyventojų. Ne oficialias, bet subjektyvias nuostatas perteikiančios asmeninės raštijos paradigmą priskiriami įvairaus pobūdžio šaltiniai, pavyzdžiui, dienoraščiai, atsiminimai, autobiografijos, laiškai, atsiminimų albumai, užrašų knygelės, taip pat žanriniam įrėminimui sunkiai pasiduodančios *silva rerum*, ir dar įvairi medžiaga, tiesiogiai apibūdinanti šaltinio autorių¹⁰.

Būtume linkę manyti, jog ką tik paminėtos *silvos* dėl turinio mišrumo ir neretai tik individualiais kriterijais bei logika paremtos tekstų atrankos¹¹ primena kai kurias senesnius dainų sąsiuvinis. Abu šiuos asmeninės raštijos tipus, greta viens kito funkcionavusius XIX a. Lietuvos kultūroje, suartina autoriaus–savininko poreikis būti rašto kultūros dalimi, kai užrašymas / nurašymas suvokiamas kaip individo saviraiška, kuri vienu atveju stipriau implikuoja savitą bendraautorystę su pirminiu šaltiniu, o kitu

8 Nuo XIX a. antrosios pusės aiškiai stebima rašto kultūros įtaka ir žemesniojo visuomenės sluoksnio atstovams, paprastai tapatinamiems su agrarine pasaulėjauta, klasikiniu folkloru ir gimtąja lietuvių kalba. Kaip tik šie kriterijai – kalbinė raiška (vyrauja lietuviški įrašai), folklorinis pobūdis ir rašytinis pavidalas – lėmė chronologinę tyrimo objekto aprėptį – pradedant devynioliktojo šimtmečio pabaiga iki pat pastarųjų dienų.

9 Ši tendencija XIX a. sąsiuvinuose vyraujanti, tačiau tikrai nėra absoliuti. Spėtume, kad senosios liaudies dainos į užrašus taip pat patekdavo iš rašytinių šaltinių.

10 Asmeninė raštija šių laikų egodokumentikos tyrėjų traktuojama kaip žmogaus saviraiškos forma ir būdas, atskleidžiantis asmens tapatumą, gyvenimo nuostatas, vertybių pasaulį, orientavimąsi komunikacinėje situacijoje (plg. Chorążyczewski, Rosa 2013: 32–43; Roszak 2013: 58–65).

11 Pasak XVII–XVIII a. asmenines užrašų knygas tiriančios Mildos Kvizikevičiūtės, „didžiąją *silva rerum* knygų užrašų dalį sudaro vienokio ar kitokio pobūdžio literatūra“ (Kvizikevičiūtė 2013: 281). Antai pastebėta, kad to meto dvasininkų užrašuose gausu dvasinės literatūros pavyzdžių, o pasauliečių (daugiausia bajorų) knygelėse vyrauja gamtos pažinimo užrašai, literatūros, dokumentų išrašai, patekę iš įvairių šaltinių – spaudinių, rankraščių, žodinės komunikacijos (ten pat: 284–286; Burba 2007: 248–250).

XIX a. sukurtas *silva rerum* apžvelgusi Rima Cicėnienė pabrėžia, kad šio laikotarpio rankraštinių knygų dažnai buvo sudaromos „iš įvairių poezijos ir prozos ištraukų, mįslių, epigramų, posakių, Biblijos citatų ir kt.“ (Cicėnienė 2013: 183). Asmeninių užrašų tradicija buvusi nesvetima ir vyskupui Motiejui Valančiui: į atskirus sąsiuvinis jis rašęs savo mintis ir kitų autorių tekstus (Girdzijauskas 2001: 727; Prašmantaitė 2003: x; Valančius 2003).

aiškiau suprantamas kaip įsisąmoninta švietėjiška veikla. Tačiau nors ir įžvelgdami šių dviejų asmeninės raštijos formų artimumą, dar nesiimtume vienareikšmiškai spręsti apie jų giminiškumą: stokojama tiek išsamesnių Lietuvoje sukurtų *silva rerum* tyrimų, tiek XIX a. įvairiakalbės literatūrinių išrašų tradicijos pažinimo ir, žinoma, nuoseklesnės šiam laikotarpiui priskiriamų dainų sąsiuvinių analizės.

Vis dėlto kaip pavyzdį, argumentuojantį lygiagretų, o ne išvestinį asmeninės užrašų knygos (*silva rerum*) ir dainų sąsiuvinio ryšį, pristatytume porą XIX a. antrosios pusės rankraščių, priklausiusių Žemaitijoje (Plungės vls.) gyvenusiam Leonui Liutikui¹². Vienas sąsiuvinis savo turiniu visiškai atitinka tipišką *silvos* rinkinio formą. Rankraštyje, žanrą išsyk išduodančia antrašte *Knyga rožnių liekarstovų ir sekretų*, gausu ligų gydymo receptų, ūkyje ir buityje naudingų patarimų, fokusų instrukcijų, yra keli eiliuoti kūriniai¹³. Kito sąsiuvinio, pavadinto *Dainų kninga žemaitiška*, turinys išgrynintas: jį sudaro eiliuoti literatūriniai tekstai ir kelios oracijos¹⁴. Šie abu vienu metu greičiausiai to paties asmens sukurti rankraščiai leistų manyti, kad dainų sąsiuvinis (rankraštinė dainų knyga) XIX a. antroje pusėje funkcionuoja kaip savarankiškas žanras greta kitų asmeninės raštijos formų.

Apskritai dainų sąsiuvinio tradicijai ir genezei suvokti pasitelkiami XIX a. rankraščiai nėra vienalyčiai. Vieni šaltiniai, kuriuose poezija sudaro tik dalį tekstų, išimtiškus tarp ilgesnių ar trumpesnių prozos kūrinių (ir literatūrinių, ir folklorinių), išties labiau primena stilistiškai margą „dalykų mišką“ nei, mūsų supratimu, išimtinai į poetinį tekstą linkstantį dainų sąsiuvinį. Kita vertus, šie nediferencijuotu turiniu pasižymintys užrašai atspindi žmogaus angažavimąsi savo meto kultūrinėje situacijoje, viešo arba tiesiog kitokio, naujo diskurso įsileidimą ir pritaikymą asmeninėje erdvėje. Tačiau reikia pripažinti, kad greta tokių rankraščių egzistavo sąsiuviniai, kurių struktūros šerdį sudarė daina ar eilėraštis (žr. LMD I 372; LTR 3290, 3292, 3293, 3307 ir kt.). Tik ar užrašų turinio „išgryninimo“ tendencija tęsė

.....
12 Dviejų išoriškai vienodų užrašams skirtų storų sąsiuvinių kietais viršeliais autorystės klausimas dar nevisiškai aiškus. Vieno jų (LTR 3296) savininku nurodytas Leonas Liutikas, o kito (LTR 3295) viršelyje prieš kirilica užrašytą pavardę esantis vardo inicialas gali būti skaitomas ir kaip D. Vienos autorystės naudai liudytų labai panaši rašysena, be to, abu sąsiuviniai pradėti rašyti 1886 metais.

Šiokių tokių žinių apie Liutiko kilmę suteikia teisinę galią turintis dokumentas, pridėtas (ar saugotas) jo rankraštinėje knygoje. Rusų kalba surašytoje sutartyje, kuria įformintas Liutiko įsipareigojimas išlaikyti jam ūkį perduodančius tėvus, nurodyta sutartį sudariusių asmenų socialinė padėtis – valstiečiai. Sprendžiant iš Liutiko rankraščių visumos, galima spėti, kad jis buvo gavęs tam laikui neblogą išsilavinimą, smalsus, apsiskaitęs, lietuvišką tapatybę (turint galvoje sudėtingą spaudos draudimo laikotarpį) puoselėjantis savo kartos atstovas.

13 Sąsiuvinis (LTR 3296) užvestas 1886–aisiais ir pildytas keletą metų. Chronologiškai vėliausias įrašas – daina apie 1914 metų karą – galėjo atsirasti ne anksčiau kaip XX a. antrajame dešimtmetyje.

14 Be dvylikos oracijų, sąsiuvinyje dar yra devyniasdešimt keturi (daugiausia literatūrinės kilmės) dainų tekstai ir individualūs eilėraščiai, būdingi kitiems XIX a. rankraščiams ir aptinkami to meto lietuviškoje spaudoje (žr. LTR 3295).

jau gyvavusią rankraštinę tradiciją, ar susiformavo kalbamuoju laikotarpiu, kol kas nesiimtume spręsti. Pastebima viena: ši kryptis, paremta dainos (kito eiliuoto teksto) prioritetu, ilgainiui stiprėja ir tampa vyraujančia jau XIX a. pabaigoje.

Vienalytė nebuvo ir visuomeninė terpė, kurioje išsisknijo ir plėtojosi dainų sąsiuvinio tradicija. Aprioriškai bandytume spėti dainiškąjį turinį buvus artimesnį, priimtinesnį valstietiškos kilmės, tačiau praprususiai, raštą permanusiai sociumo daliai, nuo kurios iš esmės ir priklausė folklorinių tradicijų gyvybingumas ir pagrindinės jų kaitos tendencijos. Vis dėlto epochos realybė verčia gerokai išplėsti dainų sąsiuvinio vartotojo sampratą, įtraukiant ir kitus luomus – amatininkus, tarnautojus, prekeivius, miestelėnus. Įvairių visuomenės grupių atstovai, dar nelabai nutolę nuo senojo agrarinės kultūros modelio, laikui bėgant priėmė stilistiškai naują, tačiau savo esme dainišką kūrybą, tapdami mediatoriais tarp sakininės ir rašto kultūros.

Mąstydami apie dainų sąsiuvinų populiarumo devynioliktame šimtmetyje priežastis, turėtume atsižvelgti ne tik į jau egzistavusią rankraštinę tradiciją, bet ir į individualius motyvus, lėmusius kai kurių sąsiuvinų savitumą ir neretai sąlygojamus konkrečių socialinių bei istorinių veiksnių. Kitaip tariant, užrašai padeda atskleisti asmeninį nusistatymą ir atliepia tiek visuomenišką žmogaus laikyseną, tiek jo pasidavimą vyraujančioms populiariosios kultūros tėkmėms. Sąsiuvinuose, kaip ir kituose asmeninės raštijos šaltiniuose, išvelgtume kryptingas jų sudarytojų pastangas kaupti tam tikrus kūrinius, rezonuojant juose išsakomą turinį. Per asmeninius užrašus įsavinamos ir adaptuojamos naujoviškos poetinės kūrybos formos padeda išreikšti, kaip galėtume manyti, ir pačių sąsiuvinų savininkų etines, estetines ir net pilietines nuostatas. XIX a. akstinu užvesti dainų sąsiuvinį galėjo būti įvairūs motyvai – nuo visuomeninių iki asmeninių. Pavyzdžiui, aktyvi švietėjiška ir vienareikšmiškai į viešąjį diskursą nukreipta pozicija ryškėja *Dainių kningos*, mus pasiekusios anoniminio rankraščio pavidalu, prakalboje¹⁵. Rankraščio autoriaus (spėtume, kad kunigo, o sprendžiant iš kalbos – žemaičio) didaktines intencijas atspindi ne tik jo paties „čia ne čia surankioti“ tekstai, bet ir persergėjimas skaitytojams teisingai tuos kūrinius suprasti ir protingai panaudoti. Ar nebus ir kitų asmenų, „kolekcionavusių“ vien tam tikros stilistikos ar tematikos kūrinius, paveikęs socialinis ir politinis Lietuvos kontekstas. Antai sąsiuviniai su girtavimą pajuokiančiais, smerkiančiais kūrinių galėjo atsirasti pritariančiųjų blaivybės sąjūdžio idėjoms ir veikloms aplinkoje (žr. LTR 3293, 3307); o štai pliūpsnį įvairiausių užrašų lietuvių kalba, be visų kitų aplinkybių, galėjusi skatinti rezistencinė dalies visuomenės laikysena lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu. Tokią poziciją patvirtintų tūkstantinėse carinės Rusijos pareigūnų sudarytose bylose užfiksuoti liudijimai apie konfiskuotus rankraščius, tarp kurių pasitaikydavę ne taip jau mažai lietuviškų dainų nuorašų,

.....
15 Žr. LTR 3307; rankraštis išlikęs ne visas – nuplyšusi dalis pirmojo lapo, kuriame nežinomas autorius ir surašė savo prakalbą.

anuomet prilygintų antivalstybinei veiklai. Spaudos draudimo metais, vykdant kratas įtariamųjų lietuviškos spaudos platintojų, saugotojų namuose, be spaudinių – knygų, periodikos, religinių paveikslėlių ir kt., buvo konfiskuojami ir visokie rankraščiai, jei tik jie būdavo parašyti ne kirilica. Pavyzdžiui, 1896 m. Dauliūnų kaime (Jūžintų vls., Zarasų aps.) žandarai paėmė Juozo Otono Sirvydžio bibliotekėlę, kurioje buvo net dvylika sąsiuvinų su dainomis (Merkys 1994: 347–348). Toks palyginti didelis rankraščių kiekis neatrodo atsitiktinis, įvertinus Sirvydžio kultūrinę veiklą: Lietuvių literatūros ir tautosakos institute yra 1894–1895 m. jo leisto rankraštinio laikraščelio, tiesa, labiau primenančio storoką knygą, antroji dalis – *Triūsas mužikėlio*, kuriame įdėtos 109 dainos, kelios pasakos ir mįslės (žr. LMD I 855). Atkreipsime dėmesį, jog žandarai kratos protokoluose stengėsi kruopščiai apibūdinti rastus rankraščius, pabrėždami, jog ten esama dainų ir eilėraščių (Merkys 1994: Nr. 126, 144, 156, 428, 761, 811, 1136, 1418, 1505, 1694, 1709, 1898, 2090, 2192, 2280, 2361). Tokį pareigūnų „dėmesingumą ir stropumą“ greičiausiai skatino ir carinė cenzūra, antiviriausybinio turiniu apkaltinusi Maironio „Pavasario balsus“, Juozo Paukščio ir Aleksandro Burbos „Lietuviškas dainas iš visur surinktas“ (Tyla 1975: 122). Konfiskuotų lietuviškų leidinių sąrašė esama gal dvi dešimtys dainynėlių, sudarytų Simono Daukanto, Silvestro Gimžausko, Martyno Jankaus, Antano ir Jono Juškų, Viliaus Kalvaičio, Vinco Kudirkos ir kt. (Merkys 1994: 567–580). Šios knygelės su liaudiškais ir autoriniais tekstais bei gaidomis ne tik kaupotos privačiose valstiečių bibliotekėlėse drauge su kitais spaudiniais (Tyla 1975, 1978; Merkys 1984), bet ir buvo dainų sąsiuvinius maitinęs šaltinis. Žinoma, daugelio tų užrašų, kaip ir lietuviškų spaudinių, laukė sunaikinimas (Tyla 1975: 122). Kita vertus, greičiausiai taip ir liks nežinoma, kiek dešimčių įvairių rankraščių ir net tautosakos rinkinių, išvengusių tokios lemties, pražuvo ar kaip kitaip nukentėjo juos slapstant nuo imperinės valdžios atstovų.

Kaip minėta, asmeninių užrašų turėjimą ir vartojimą gali motyvuoti noras būti istorijos dalimi. Prie to artėjama užrašams daugiau ar mažiau sąmoningai suteikiant asmeninio istorinio dokumento, kuriuo supažindinama su pavienio žmogaus, šeimos ar giminės tam tikrais praeities momentais bei vertybėmis, statusą. Tokie rankraščiai, jei sulaukia artimųjų įvertinimo ir pripažinimo, paprastai lieka šeimoje kaip jos tęstinumo ir istorinės atminties simbolis, sutvirtinantis giminystės ryšius¹⁶.

16 Lietuvių tautosakos rankraštyne yra Antano Razmos (1869–1941) XX a. pirmojoje pusėje rašyto rankraščio antrosios dalies kopija (žr. LTR 7453; originalą išlaikė jo giminės); čia sukaupti nuorašai kiek daugiau nei šimto dainų, publikuotų spaudos draudimo laikais. Pirmoji rankraščio dalis (atsiminimai apie šeimos gyvenimą XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje) nedideliu tiražu buvo išleista 2011 m. ir išplatinta Razmos giminių (žr. <http://www.voruta.lt/pasakojimai-apie-razmu-gimine/>). Dalis tokių rankraščių, balansuojančių tarp genealoginių, etnografinių pasakojimų, dienoraščių, buitinių pastebėjimų, asmeninės kūrybos bandymų, literatūrinių tekstų nuorašų, skinasi kelią į mokslinį (Stundžienė 2013) ir literatūrinį diskursą (Žagrakalytė 2013).

Beje, asmeninių užrašų paveldėjimas pagal šeimos liniją nuo senų laikų iki pat šių dienų yra įprastas, tarsi savaime suprantamas dalykas. Asmeniniai rankraščiai, taip pat ir patys nekalčiausi dainų sąsiuviniai perteikia ir papildomą emocinį, vertybinį turinį, kitaip tariant, savininkai (saugotojai, paveldėtojai) užrašams neretai suteikia išskirtinumo, originalumo atspalvį, netgi apgaubdami artumo, intymumo aureole. Toks nusiteikimas skatina į dainų sąsiuvinius ir kitus užrašus žvelgti kaip į relikvijas, memorialinės vertės dokumentus¹⁷.

KONTEKSTŲ ATSIVĖRIMAI

Jau užsiminėme, kad nepakankama kontekstinė informacija, pagrindžianti dainų sąsiuvinio reikšmę ir paskirtį žmogaus ir jį supančios bendruomenės gyvenime, yra viena iš rimtesnių tyrimo problemų. Didelė dalis asmeninių užrašų suteikia tik labai fragmentiškų žinių apie savininką, jo gyvenamą laiką ir vietą. Tam, kad suvoktume, imtume vaizduotis aplinkybes, kuriomis gyveno ir veikė konkretus žmogus, tenka pasitelkti gana įvairią medžiagą, pristatančią istorinę ir kultūrinę situaciją. Tačiau neturėdami asmeniškai paliudyto santykio, požiūrio ar vertinimo, o tik atkurdami su žmogumi ir jo užrašais susietus kontekstus, rizikuojame nepastebėti kitų motyvų, turėjusių įtakos asmeniniams užrašams atsirasti. Keletą veiksmų, pastūmėjusių žmones asmeninių užrašų link, jau bandėme įvardyti anksčiau. Vis dėlto jie tikrai neišsemia visų galimų intencijų, kurios kiekvienu konkrečiu atveju galėjo būti skirtingos. Vienas tokių elementarių, bet tikrai ne atsitiktinių akstinių, lėmusių norą turėti savo dainų sąsiuvinį, yra žmogaus dainingumas arba tapatinimasis su dainuojančiaisiais. Tiesa, dabar būtų sunku pasakyti, kiek užrašų su dainomis galėjo tiesiog atstoti rankraštinę knygą (tokių minčių kelia pluoštai sąsiuvinių su literatūriniais nuorašais), o kiek jų išties tarnavo kaip parankiniai dainų sąsiuviniai.

Funkcionalaus dainų sąsiuvinio naudai liudijantį, galima sakyti, išskirtinį pavyzdį randame tarp XX a. pradžios asmeninių užrašų. Tai trys kunigo Vincento Dumčiaus (1886–1986) rankraštiniai dainynai¹⁸, kuriuos jis pildė 1906–1909 m., mo-

17 Kaip ne kartą teko patirti ir straipsnio autorei, panaši nuostata tarsi įpareigoja žmones branginti asmeninius užrašus, neišleidžiant jų originalų iš privačios erdvės. Kita vertus, neretai būna, kai unikalia šeimos vertybe laikomu dainų sąsiuvinium norima pasidalyti plačiau. Tokį atvejį iliustruoja Stasio Iždono dukters pastangomis išleistas tėvo dainų sąsiuvinis (Iždonas 2001), kurį jis rašė tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje 1934–1935 metais.

18 Atsižvelgdami į įvairias aplinkybes, esame linkę šiuos užrašus traktuoti ne kaip tautosakos rinkinius, o kaip dainų sąsiuvinius (žr. LTR 3970, 3971, 3972). Pirmasis sąsiuvinis (784 puslapių įrištas albumas storais viršeliais, kurio pirmame puslapyje kaip viso rankraščio epigrafas įrašytas Antano Vienažindžio kiek pakeistas posmas: *Vai dainos dainelės, Jūs mano paguoda, Visi širdies skausmai Su jumis prapuola*) dėl Dumčiaus pastabų laikytinas vertingu šaltiniu, mėginant įsivaizduoti sąsiuvinio funkcionavimą klierikų kasdienybėje. Rankraštyje įrašytos datos rodo, kad prie

kydamasis Seinų kunigų seminarijoje. Beje, tie sąsiuviniai mūsų tyrimui įdomūs ir dėl kitų priežasčių: pirma, tai turinio atžvilgiu pati gausiausia dainų ir jų melodijų, taip pat eilėraščių kolekcija, atitinkanti bei atspindinti realų XIX a. pabaigos–XX a. pradžios folklorinį ir literatūrinį kontekstą; antra, šių sąsiuvinių funkcionalumą jų aktyvaus naudojimosi metu pagrindžia įvairi ir gana patikima kontekstinė informacija ir autentiškos užrašų savininko asmenybės portreto detalės; ir galiausiai trečia, čia susipynė dainų sąsiuvinio kaip užrašų sau formatas su sąmoningu tikslu rinkti tautosaką¹⁹, reprezentuojančiu visuomeninį užrašų autoriaus interesą.

Jau nuo mažens linkęs į dainavimą, Dumčius šį pomėgį puoselėjo studijų metais, o ir vėliau garsėjo kaip puikus giesmininkas. Jo dainų sąsiuviniai stebina pirmiausia savo apimtimi. Juose sukaupta 611 dainų ir eilėraščių, iš jų 298 su paties kunigo, tuo metu dar seminaristo, kruopščiai užrašytomis ar perrašytomis gaidomis. Įrašų gausa ir bendras sąsiuvinių vaizdas – tik lietuviški (išskyrus gal porą lotyniškų kūrinių) folkloriniai ir literatūriniai tekstai, jų žanrinė bei teminė įvairovė, dėmesingumas melodijoms – norom nenorom verčia stebėtis ir klausti: ar susidūrėme su unikaliu kultūros reiškiniu, ar tiesiog pavyko užėti puikų klestinčios tradicijos pavyzdį?

Tęstinumo, o ne išskirtinumo naudai liudijanti prielaida laikytina kur kas labiau pagrįsta. Ją paremtų tiek pavieniai XIX a. rankraščių pavyzdžiai²⁰, tiek Dumčiaus sąsiuvinių kai kurias dainas lydintys trumpi komentarai, kurie ir leidžia susidaryti nuomonę apie sąsiuvinių tradicijos apimtį. Kaip rodo kunigo įrašytos pastabos (daugiausia visokiausio pobūdžio nuorodų esama LTR 3970, kituose dviejuose sąsiuvinuose – vos viena kita), dainas jis kaupė pačiomis įvairiausiomis aplinkybėmis. Vienas dainas greičiausiai bus išmokęs ir išsirašęs tėviškėje, kitas – dainuodamas seminarijos chore (Gudelis 2010: 185–191; Stakauskas 2003: 236–237), o nemenką dalį ėmęs iš spaudinių ir užrašų, priklausiusių bendramoksliams²¹ ir Seinuose dės-

.....
 šių užrašų seminarijos auklėtinio dažniau prisėsta *vakacijose*, t. y. vasaros atostogų metu, bei dar kurį laiką grįžus prie mokslų seminarijoje. Čia esančių įrašų šaltinių nuorodos atskleidžia labai įdomų ir turiningą asmeninių bei kultūrinių ryšių tinklą. Su dainų sąsiuviniais Dumčius išsiskyrė tik 1962 m., kai įteikė rankraščius jį Sintautuose aplankiusiam tautosakininkui Jurgiui Dovydaičiui.

Beje, vien pirminė visų šių sąsiuvinių peržvalga leidžia pastebėti besikartojančius tekstų variantus, tačiau tik nuosekli tekstologinė užrašų analizė padėtų nustatyti sąsiuvinių eiliškumą, statusą (reprezentacinis, juodraštinis rinkinys) ir pan.

- 19 Kaip minėta, Dumčiaus sąsiuvinuose galimai įžvelgiamas jo noras užrašyti dainas ne tik sau, bet ir palaikyti dalies seminaristų iniciatyvą tikslingai rinkti tautosaką. Iš rankraščių matyti, kad šią veiklą jis tęsė ir pirmaisiais kunigavimo metais. Antai 1910–1912 m., jau vikaraudamas Miroslave, savo sąsiuvinį jis papildė daugiau kaip šešiasdešimčia dainų, užrašytų iš trijų moterų (LTR 3970/293–366/).
- 20 Nors kol kas nepavyko aptikti daugiau panašios apimties vienam asmeniui priklausiusių dainų sąsiuvinių, dėti išskirtinumo etiketę Dumčiaus užrašams taip pat nėra pagrindo, ypač turint omenyje XIX a. pabaigoje fiksuojamą žmonių polinkį rinkti dainas, viename rankraštyje jų sukaupiant ir po šimtą (plg. LMD I 372, LTR 3290, 3295).
- 21 Dumčius nurodo ėmęs dainas iš kartu studijavusių kolegų – Vincento Borisevičiaus, Vaclovo Budrevičiaus, Juozo Danieliaus, Juozapo Montvilos, taip pat yra pažymėjęs, kuris iš jo bičiulių

čiusiems savo lietuviškos tapatybės neslėpusiems kunigams²². Pažvelgus atidžiau, dažnas prierasas po daina, netgi plikas asmenvardis (jis, kaip dažnai paaiškėja, nėra atsitiktinis Lietuvos istorijoje), atveria plačias galimybes ano meto kultūrinio tinklo tyrimams bei interpretacijoms. Tiesa, iš šių santūrių nuorodų suvokiame užčiuopiantys tik menkas užuominas apie turtingą ir sudėtingą tikrovę, kurioje daina, lietuviškas žodis buvo „vienintelis lietuviškojo darbo būdas, kuris galėjo legaliai viešai pasireikšti“ (Stakauskas 2003: 238). Būtent Seinų kunigų seminarijoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje tarp lietuvių kilmės klierikų ir dalies kunigų gana aktyviai buvo remiamos lietuviškos tapatybės ir sąmoningumo idėjos. Domėjimasis lituanistiniais klausimais reiškėsi įvairiomis veiklomis, pavyzdžiui, slaptuose būreliuose buvo skaitomi lietuviškai rašiusių autorių darbai, į lietuvių kalbą verčiami religiniai ir pasaulietiniai tekstai, kaupia lietuviškų knygų biblioteka, platinta lietuviška spauda, skatinta rinkti lietuvių tautosaką, stengtasi tarp savęs kalbėti ne lenkiškai, o lietuviškai (ten pat: 188–206; Katilius 2013).

Įstojęs į kunigų seminariją, Dumčius iškart pateko į lietuviybės dvasia pulsuojančią terpę. Manytina, jog tautinės savigarbos aspektas bus vienas svarbiausiųjų formuojantis ir plintant rankraštinų dainynėlių tradicijai seminarijos aplinkoje. Šį seminaristų laisvalaikio užsiėmimą galėjusi skatinti ir nuolatinė, nacionalinės tapatybės pagrindu susidariusi konkurencija tarp lietuvių ir lenkų kilmės klierikų. Viena tokios konkurencijos formų buvęs varžymasis, kuri tautinė grupė geriau dainuoja, su kuria tapatinasi, prie kurios šliejasi balsingiausieji seminarijos auklėtiniai²³. Lietuviai studentai, lyg stengdamiesi atsigriebti už prievolę oficialiame seminarijos gyvenime vartoti lenkų kalbą, rekreacijų metu susibūrę traukdavo lietuviškas dainas²⁴. Beje, sprendžiant iš sąsiuvinų, seminaristų vienodai palankiai vertintos ir įvairios stilstikos liaudies dainos, ir autorinė, patriotiniai, religiniai, meilės motyvais атаusta poezija.

.....
 sudėjęs melodiją klierikų pamėgtoms eilėms (pvz.: *Melodija Jasenauskio Adomo 1906; Melodija kun. [Jono] Kasakaičio*).

- 22 Pasak istoriografinių šaltinių, Seinų kunigų seminarijos lietuvių kilmės klierikai artimiau bendravę su kai kuriais kunigais. Atrodo, lietuviybės puoselėjimo nuostatomis besiremianti bičiulystė leido Dumčiaus dainų sąsiuvinyje atsirasti tekstams iš kunigo Juozapo Laukaičio (buvusio Seinų seminarijos auklėtinio, o 1902–1910 m. čia profesoriavusio) išrašų.
- 23 Apie tai V. Dumčius pasakojęs J. Dovydaičiui (LTRF mg. 4081/211/).
- 24 Štai kaip Juozapas Stakauskas perteikia kunigo Vincento Aleksandravičiaus įspūdžius apie lietuvių klierikų dainavimą Seinuose XIX a. pabaigoje: „Susirinkdavo kelios dešimtys vyrų; keli vadai, turėdami geresnį balsą, stodavo prie katedros; jie duodavo toną ir taktą mušdami į katedrą kaip į būgną; o visi kiti pritardavo. Lietuviškų dainų bangavimas buvo girdėti visame mieste ir apylinkės laukuose per kiekvieną rekreaciją kasdien. Tai buvo anais laikais puikiausia lietuviškumo demonstracija sulenkėjusiuose Seinuose“ (Stakauskas 2003: 236).

Suvokta, kad lietuviškų dainų dainavimas žadina patriotinę dvasią, ir to nevengta ne tik per rekreacijas, bet siekta jas dainuoti viešai, įtraukus į seminarijos choro repertuarą. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje daina tautinės tapatybės ženklų buvo tapusi ir Žemaičių (Kauno) bei Vilniaus kunigų seminarijose (ten pat: 165–169, 277).

Taigi net ir probėgšmais mestas žvilgsnis į konfesinių taisyklių bei įpročių saistomo kolektyvo kasdienybę leidžia pastebėti tokių momentų, kurie padeda geriau suprasti rankraštinų dainynėlių istoriją, susijusią su autonomišku kultūriniu centru tapusios Seinų seminarijos aplinka. Kitas ne mažiau reikšmingas veiksnys, formavęs Dumčiaus nuostatas, jo santykį su dainavimo kultūra, buvo jo šeima ir artimiausia namų bendruomenė. Jau anksčiau paminėtą paties kunigo dar vaikystėje, šeimoje pasireiškusių pomėgi dainuoti patvirtina storajame dainų sąsiuvinyje (LTR 3970) keliomis dešimtimis skaičiuojami kūriniai, nusirašyti iš artimųjų – brolių Motiejaus²⁵ ir Juozo, brolienės Marijonos rankraščių, išgirsti iš tėvo lūpų. Tačiau mūsų turimas dainų sąsiuvinis leidžia išplėsti ryšių bei įtakų tinklą: ne tik sakinė (dainuojamoji) tradicija, bet ir rašytinis diskursas jau buvo persmelkęs gimtojo Mockupių kaimo ir visos Sintautų parapijos bendruomenės buitį, laisvalaikį. Akivaizdu, kad kaimiškoji to meto bendruomenė noriai naudojosi rašto teikiama privalumais, tenkindama augantį poreikį užrašyti tai, ką paveldėjo, ką išmoko naujo, troško perduoti per atstumą kitam asmeniui. Antai Dumčiaus pasižymėta, ką jam dainavusios, o kokiais kūriniais iš savo užrašų pasidalijusios Kudirkytės iš Kiaulupių kaimo ir Martišiukės iš gretimų Veršių, nuosavus „išrašus“ atostogaujantiems klierikui davę ir artimesni kaimynai – Strimaitis ir Jonas Jankaitis. Jei bandytume toliau modeliuoti galimą dainų sąsiuvinų komunikacinę lauką, kažin ar vertėtų abejoti, kad šie tėviškės bendruomenei atstovaujantys žmonės ir patys Dumčiaus sąsiuvinius bus gavę atidžiau pavartyti, vieną kitą kūrinį nusirašę ir dar plačiau paskleidę.

Vis dėlto, susiduriant su rankraščiais, kurių didžiąją dalį sudaro tautosaka ir įvairūs prie folkloro besišliejantys kūriniai, nevalia atmesti sąmoningo šios kūrybos rinkimo motyvo. Ir išties, pro Dumčiaus sukauptų kūrinų gausą prasimušantis azartiškumo atspalvis gali būti susijęs ir su tūlo lietuvių klieriko įsisaugoninta priederme rinkti gimtųjų vietų tautosaką, – šis darbas buvo vienas iš lietuviybės puoselėjimo uždavinių, kuriuos kėlė Seinų kunigų seminarijoje veikusi slapta lietuvių klierikų draugija (Stakauskas 2003: 201).

Taigi kunigo Vincento Dumčiaus rankraščiuose atspindėtą jo amžininkų mėgtą, pripažintą repertuarą formavo keli veiksniai: valstietiška seminaristų kilmė, įpareigojanti akademinė, konfesinė aplinka ir viešai deklaruojama nacionalinė tapatybė. Šiuo atveju sąsiuvinų kontekstai ir potekstės leistų manyti, kad Seinų seminarijos aplinkoje suvešėjusios tautinės ambicijos ir buvo vienas stipriausių veiksnių, lėmusių užrašų pobūdį ir apimtį.

.....
 25 Pasikliaujant Dumčiaus pastabomis, jo brolis Motiejus keliems eilėraščiams yra sukūręs melodijas (pvz., LTR 3970/147, 154, 161/). Čia pat perskaitome, kad Motiejaus į seminariją broliui Vincentui siųstuose laiškuose būdavo ir dainų, kurias šis netrukdavo perkelti į savo dainyną (žr. LTR 3970/225, 226, 227/).

SAŠIUVINIŲ FORMALIOJI SANDARA IR TIPOLOGINĖS MODIFIKACIJOS

Kiek nukrypdami, tačiau visiškai nenutoldami nuo kontekstualumo tyrimų pažymėsi-me, jog visiems mūsų sklaidytiems dainų sąsiuviniams, nepaisant jų sudarymo laiko, būdinga ta pati sandara. Ši dažno žmogaus gyvenime įprastu buvusį, gal ir tebesantį, reiškinių galima apibūdinti kaip popieriniame formate (sąsiuvinyje, albume, bloknote ar pan.) užrašytų tekstų, dažniausiai eiliuotų, kolekciją. Pažvelgę įdėmiau pastebėsi-me, kad dainų sąsiuvinį, kaip ir kitus rašto kultūros šaltinius, pirmiausia reprezentuoja viršelyje ar tituliniam lape įrašyta antraštė. Deja, nuosekliau aptarti šią svarbią rank-raščio dalį trukdo tai, jog nemažai sąsiuvinių yra netekę originalaus apdaro – viršelio, o neretai ir keletu lapų. Vis dėlto ir turimi pavyzdžiai leidžia pastebėti tam tikrus dėsningumus. Antai XIX a. būdingesnio būta užrašų kaip *d a i n ū k n y g o s* arba *t i e s i o g k n y g o s* įvardijimo, pavyzdžiui: *Dainų kninga žemaitiška, prigulinti valsčioniui...* LTR 3295; *Dainių kninga* LTR 3307; *Valdytojas tos knygelės Jurgis Baltuškiokas ulyčios Kupigiškių, parapijos Svėdasų, metuose 1873* LTR 3292; *Сия книга принадлежитъ Антону Убеѣка cy 1878 года* LTR 3290. Dar XX a. pradžioje rankraščio kaip knygos įvardijimas pakeistas *r i n k i n i o*, sąsiuvinio sąvoka: *Dainų rinkinys* LTR 3359; *Dainų rinkinėlis* LTR 3970; *Dainų sąsiuvinis* LTR 7868. Maždaug nuo amžiaus vidurio antraštė sutrumpėja iki vyraujančių tekstų žanrą apibrėžiančio pavadinimo – *Dainos* LTR 3768, 5836, 7923, 8006, 8007. Viršelyje arba tituliniam lape dar galime tikėtis rasti sąsiuvinio savininko pavardę, jo sudarymo datą ir vietos arba aplinkybių nuoro-das, pavyzdžiui: *Trečio dragūnų Geležinio Vilko pulko* LTR 6855; *Atminimas iš praleistų kariuomenė dienų* LTR 7917; *Vilmos Dranginytės. VI kl.* LTR 7945. Beje, kaip tik ši informacija, t. y. susijusi su rankraščių autoryste ir kilme, ir padeda problemiščiau pažvelgti į pačių sąsiuvinių turinį, įvertinti jų gyvavimo kontekstus.

Dainų sąsiuvinis – tai sąvadas, kuriame tekstus savininkas rašo iš eilės. Kriterijai, kuriais vadovaujasi asmuo pildydamas asmeninius užrašus pasirenkamais tekstais, gali būti labai įvairūs: nuo, kaip kartais galima spėti, noro sukaupti kuo daugiau popu-liarių, madingų, publikuojamų, skambančių kūrinių, t. y. diktuojamų vyraujančios pasiūlos ir asmeninę patirtį formuojančios aplinkos, iki sąmoningai teikiamos pir-menybės konkreitiems tekstams arba tematikai, stiliui. Pastaruosius atvejus neretai išduoda įrašų eilės pirmumas rinkinyje²⁶ arba kitais būdais, dažniausiai vaizdinėmis priemonėmis, pabrėžiama jų preferencija, jiems suteikta išskirtinė konotacija. Antai Vlodo Šarkauskio praėjusio amžiaus trečiajame dešimtmetyje pildytame sąsiuvinyje iš aštuoniasdešimt devynių violetiniu ir juodu rašalu rašytų dainų trys tekstai – Maironio *Eina garsas nuo rubežiaus*, Vinco Kudirkos *Tautiška daina (Lietuva, tėvyne mūsų)* ir

26 Pavyzdžiui, seminarijos laikais Dumčiaus rašyti dainynėliai pradedami lotyniškais tekstais, turinčiais įtvirtinti akademinę ir dvasinę jo poziciją.

romansas *Kodėl rūstus veidas tavo* (LTR 7922/27, 33, 56/) – įrašyti raudonai. Toks iškalbingas spalvinis akcentas rodo toli gražu ne bešališką maždaug septyniolikmečio jaunuolio poziciją tiek nacionalinių idėjų, tiek asmeninių jausmų atžvilgiu.

Tekstai sąsiuvinuose dažniausiai būna numeruojami. Šis įprotis nesvetimas įvairiems asmeninėje erdvėje funkcionuojantiems rankraščiams, kartkarčiais vis papildomiems naujais įrašais, kita vertus, jis galėjo būti perimtas ir iš spaudos (periodikos, knygų). Ilgainiui prigijusi numeravimo tradicija galiausiai ėmė tenkinti savininkų norą žinoti savo rankraštinės tekstų kolekcijos skaičių. Įrašų numeracijos reikalingumą kai kuriais atvejais pateisina dar ir sąsiuvinio gale arba pradžioje sudaromas dainų turinys (žr. LTR 7868, 7922, 7791, 7945, 7946). Būdamas viena iš sąsiuvinio vidinės tvarkos organizavimo priemonių, autorinis tekstų (arba puslapių) skaičiaus žymėjimas šiandien neretai padeda greičiau pastebėti rankraščio defektus, t. y. per ilgą laiką nusimetusius ar tyčia išplėštus kai kuriuos lapus ir net didesnius jų pluoštus²⁷.

Dar viena rankraštinio dainyno struktūrinė ypatybė – tekstų antraštės. Jos funkcionuoja kaip sąsiuvinio įrašų būtinieji komponentai. Nors užrašai sukurti skirtingu laiku, tačiau lygia greta egzistuoja (neretai ir viename sąsiuvinyje) kelių tipų tekstų antraštės: vienomis įvardijamas teksto žanras, pavyzdžiui, *daina* (*dainuška*, *dainuškėlė*, *piešń*, *spiew*), *giesmė*, *himnas*, o kitos nusako eiliuoto kūrinio temą, kilmę arba yra originalus jo pavadinimas (pvz., *Giesmė siratų*, *Giesmė apie arielkę*, *Dainuška svečiui*, *Piešń ukrainiška*, *Sudiev*, *kvietskeli tu brangiausias*, *Daina apie Didįjį karą*, *Saulėtam pajūry*, *Dar širdyje ne sutema* ir t. t.). Manytina, kad dalies antraščių tipą, taigi ir jų informatyvumo laipsnį, lėmė visuotinai ar lokaliai paplitusi rašytinė ar sakytinė tradicija, kuri ir buvo atskiro kūrinio šaltinis. Kitaip tariant, daina ar kitas tekstas, patekę į užrašus, atsinešė ir toki pavadinimą, kuriuo buvo atpažįstamas, kurį jam skyrė autorius, atlikėjas, leidinio rengėjas ir pan. Vis dėlto labiau formalią nei informacinę paskirtį turinčioms antraštėms neabejotinai priklauso sąsiuvinio struktūros ir turinio organizavimo funkcija. Kad ir koks būtų informatyvumo laipsnis, antraštė visada būna kaip kūrinio pradžios ženklas. Jos kaip formalus, skiriamasis dėmuo reikalingumas išryškėja tuose rankraščiuose, kurių sudarytojai nesistengia vizualiai, grafiškai atskirti tekstų, o sutelkia juos į nenutrūkstamą dainų grandinę (žr. LTR 3313, 7528, 7868, 7870). Antraštės reprezentatyvumą dažnai linkstama pabrėžti papildomomis priemonėmis, dažniausiai šriftu (stiliumi, dydžiu, spalva ar dekoratyvumu). Erdvės pasireikšti asmens estetiniam skonui ir meniniams gabumams suteikia ne tik antraštės, bet ir jų skiriamąją funkciją iš dalies dubliuojantys stilizuoti piešiniai (paprastai augaliniai motyvai) ir grafiniai ženklai (pvz., linijos, ornamentai, jų grupės bei girliandos)²⁸.

27 Labiausiai nukentėję rankraščiai datuoti XIX a.–XX a. pirmąja puse (plg. LTR 3124, 3291, 3293, 3297, 3305, 3309, 3310, 3311, 3314, 3318, 5576, 7922).

28 Atskiro dėmesio nusipelnę dainų sąsiuvinų iliustracijos – didesnės apimties piešiniai, lipdukai, žurnalų ir laikraščių iškarpos, net atvirukų įklijos. Piešinio meniškumas ir funkcionalumas, ryšys

Pavienis dainų sąsiuvinio tekstas struktūriškai gali būti įformintas ne tik antrašte, bet ir jo pabaigą žyminčiais prierašais. Senesniuose, maždaug iki XX a. ketvirtąjo dešimtmečio sudarytuose sąsiuvinuose po dainomis, tarsi patvirtinant teksto pilnumą, baigtumą, buvo mėgstama pridurti *Galas*, *Pabaiga dainos* ar net *Amen*. Kitas pro akis sunkiai beprasprūstantis bruožas, taip pat būdingesnis XX a. pirmosios pusės dainų sąsiuviniams – įprotis fiksuoti datą (kartais – dar ir vietą), kai buvo užrašyta daina ar visas jų pluoštas. Šios žymės, kaip ir pavardės ar parašo²⁹ pridėjimas po kiekvienu savo paties sąsiuvinyje padaromu nauju įrašu, rodo anuo laiku vyravus savitą tradiciją, kurioje įžiūrėtume ir kitų asmeninės raštijos formų – atminimų albumų ir dienoraščių kultūros įtaką.

Formalieji dainynėlių vidinės sandaros bruožai nėra vieninteliai nei pagrindiniai požymiai, skatinantys ieškoti sąsajų su plačiu asmeninės paskirties užrašų spektru. Ryškių sąlyčio taškų esama ir turinio, apimančio atskirų tekstų žanro ir stiliaus kategorijas, plotmėje. Bene dažniausiai pasitaiko dainų sąsiuvinio ir atminimo albumo simbiozės atvejų. Savo ruožtu albumiškas dainyno pobūdis pasireiškia ne tiek dėl jame pasitaikančių atminimų įrašų – tipišku albuminių tekstų³⁰, o labiau tuo, kad, be sąsiuvinio savininko įrašytų kūrinių, čia aptinkama ir kitų asmenų autografų. Turima medžiaga duoda pagrindo manyti, kad įprotis keistis dainų sąsiuviniais, prašant iš kito asmens įrašyti vieną ar kitą tekstą, ėmė stiprėti XX a. pirmojoje pusėje, ir tai vykę ne be atminimų albumų (*štambuchų*)³¹, kurių šaknys Lietuvoje siekia XVII a., įtakos. Dainiškuose sąsiuvinuose esančių svetimų autografų kiekis ir jų pobūdis leidžia galvoti apie palaipsni, bet vis intensyvėjantį albumų ir dainų sąsiuvinų tradicijų susiliejimą. Kaip vienas ankstyviausių tokio sąlyčio pavyzdžių minėtinas Vlodo Šarkausko dainų sąsiuvinis³², pildytas nuo 1920 iki 1924 metų, į

.....
su tekstu, dailės elementų sąsajos su atminimų albumų grafika – tik keli galimi dainų sąsiuvinų grafikos tyrimo aspektai.

- 29 Atrodytų, kad parašo buvimą asmeninėms reikmėms naudojamuose užrašuose pagrindžia pati rašytinė kultūra. Antai sakinį ir rašytinį kultūros modelius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje analizavęs Vytautas Ališauskas parašą interpretuoja kaip išimtinai rašytinės stichijos reiškinį, tapusį integralia rašytinio dokumento dalimi (Ališauskas 2009: 206).
- 30 Pavyzdžiui, atminimų įrašų randama neretame sąsiuvinyje: vienus patikusius atminimus, pluoštais po kelis ar kaip intarpus tarp dainų, užsirašo patys sąsiuvinio savininkai, galbūt tikėdamiesi, kad prireiks jais pasinaudoti (plg. LTR 7868, užr. 1943–1945 m.), kitus įterpia bičiuliai (plg. LTR 7056, užr. 1921–1922 m.).
- 31 Daugelis tyrėjų pastebi, kad XIX a. antrojoje pusėje albumų tradicija, iki tol sieta su didikų luomo ar išsilavinusių asmenų kasdienybės kultūra, ima plisti ir tarp žemesniųjų visuomenės sluoksnių, o palankiausia terpe šiai rankraštinėi tradicijai perduoti sudariusios mokyklos (žr. Чеканова 2006; Krogzeme–Mosgorda 2013: 13–15; Griškaitė 2013: 334). Tačiau reikia pripažinti, kad XIX a. antrosios pusės ir XX a. Lietuvos albumistika nuosekliau netirta ir todėl negalime daryti aiškesnių išvadų apie asmeninių dainynų ir albumų sintezės atvejus.
- 32 Įdomu, kad V. Šarkausko sąsiuvinis leidžia nors ir punktyru vaizduotis tam tikrą komunikacinį lauką, kuriame užrašai formavosi bei funkcionavo. Įprastus sąsiuvinų skolinimosi atvejus pagrindžia

kurį šešias dainas 1923 m. įrašė Romasis Čigas (LTR 7922/71–76/). Iš ketvirtajam dešimtmečiui atstovaujančių albumiškų sąsiuvinių matyti, kad jie persiima atminimo albumo dvasia ir, svarbiausia, paskirtimi. Formuojasi įspūdis, jog svarbiau darosi ne apskritai kaupti dainų tekstus, o autografus – įrašus, stimuliuojančius atsiminimus apie asmenį, pažintį, draugystę, bendravimą su juo. Tokio tipo užrašams skirtinas Jono Stankevičiaus, kuriam *nuo savęs* dainų tekstus įrašė bent šeši bičiuliai, sąsiuvinis³³. O vienas šio sąsiuvinio autografas – *1932 m. XII. 31 d. Subačius / Šią mažą dovanėlę skiriu dėl ilgos atminties draugui Jonui Stankevičiui. P. Banys* LTR 8008(8) – ir išvis neleidžia abejoti, jog susiduriame su jau įsitvirtinusia savita forma – albumine dainų sąsiuvinio atmaina. Apie panašų poreikį asmeninę dainų kolekciją papildyti kitų žmonių, paprastai artimiausių draugų, kurie įgijami kokiam neretai laikiname kolektyve, autografais liudija ir daugiau XX a. pirmosios pusės užrašų. Tokie būtų ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos kariuomenės kavaleristų Benio Jurgausko³⁴ ir Jono Jaso³⁵ sudaryti sąsiuviniai, kuriuose šmėžuoja ir tarnybos draugų įrašai. Prie pastarųjų, dainų sąsiuvinio ir albumo žanrinius požymius linkusių sintetinti užrašų šliejasi ir vėlesni, XX a. antrosios pusės rankraščiai. Matome, kad šalia tvirtas pozicijas užimančio, tik paties savininko pildomo dainų sąsiuvinio nepraradamas populiarumo gyvuoja albumiškas dainynas, į kurį savininko prašymu rašo ir jo bičiuliai, kolegos, pažįstami. Sukomponuotas daugiausia iš dainiškos medžiagos, esant aiškiai suformuluotai komunikacinei ir memorialinei intencijai, jis gali supanašėti su atminimų albumu. Šį atvejį vykusiai iliustruotų bent du sąsiuviniai. Pirmasis – Zofijos (Žypraitės) Šličienės albumas–dainynas neįmantriu pavadinimu *Dainos*, sudarytas 1954–1955 m. besimokant vidurinės mokyklos vienuoliktose klasėse (LTR 8006). Pirmajame sąsiuvinio lape savininkės įrašyti žodžiai skamba kaip *moto* ir tarsi sąmoningai užduoda dainišką albumo turinį: *Mieli draugai, / Įpinkim į dainą, kas jaudina sielą: / Troškimą ir ugnį jaunųjų dienų, / Likimą ugingą ir karčiąją gėlę, / Įpinkim į dainą savuoju žodžiu*. Sąsiuvinis užpildytas daugiau kaip dvidešimties mokyklos draugų surašytomis dainomis, eilėraščiais, atminimais, aforizmais. Antrasis dainų sąsiuvinis (LTR 7917), priklausęs sovietinėje armijoje tarnavusiam kariui, intensyviau rašytas 1945–1949 m., o vėliau iki 1956 metų papildytas keliais įrašais. Be nemažo

.....
ne tik kito asmens įterpti įrašai, bet ir antro bičiulio, taip pat dalyvavusio rankraščių mainuose, prie vienos dainos palikta tokia pastaba: *Tavo ne taip parašyta buvo daug žodžių, tai aš pertaisiau [ir parašas – J. Ū.]* LTR 7922(65).

- 33 Žr. LTR 8008; rankraštis išlikęs ne visas – trūksta viršelio ir dalies pirmųjų bei paskutinių sąsiuvinio lapų.
- 34 B. Jurgausko *Dainų rinkinys* sudarytas 1933 m.; čia yra ir dviejų tarnybos draugų, palikusių sąsiuvinyje savo dainų žodžius (žr. LTR 3359/11–20, 62/), pavardės. Atminimų tekstus, atrodo, bus užrašęs pats Jurgauskas.
- 35 J. Jaso dainų sąsiuvinyje (žr. LTR 6855), kuris datuojamas 1937–1938 m., yra dar bent keturių asmenų įrašai – dainos ir atminimai.

pluošto, kaip spėjama, paties savininko užrašytų dainų, eilių, atminimų, aforizmų, dienoraščio tipo pastabų, jame netrūksta ir kitų žmonių – tarnybos draugų, būrio vado, karinės ligoninės medicinos personalo – įrašų (daugiausia dainų) lietuvių, rusų, ukrainiečių kalbomis. Sklaidant šį sąsiuvinį, atitinkamą įspūdį kuria ne tik vizualieji elementai (piešiniai, grafika, kaligrafinė rašysena), bet ir specifinės detalės, tokios kaip tarnybos vietų nuorodos (pvz., *Smolensko srities Gžatsko raj. Podjolkų k.; Vilniaus kariška ligoninė; Šiaurės miestelis; Pabradės poligonas*). Vis dėlto dalis dainų sąsiuvinį išlaiko vien albuminę potekstę, kurią tarytum netiesiogiai išduoda kitų asmenų „padovanoti“ jų mėgstami tekstai³⁶, lydimi tik parašo arba inicialų.

Beje, dainų sąsiuvinio ir atminimų albumo gravitacijos³⁷ priežastys ar tik nebus susijusios su kur kas absoliutesniu ir įtakingesniu atminties fenomenu. Juk nemaža dalis (jeigu ne visi) privačioje erdvėje kuriamų, naudojamų, saugomų rankraščių cirkuliuoja atminties paradigmoje ir yra skirti išsaugoti, sustabdyti, atgaivinti žinojimą, galbūt – ir įspūdį, jausmą. Taip žvelgiant, nebe atsitiktinės ir nebe tokios formalios, o turinčios tam tikrą modalumo atspalvį ima atrodyti dainų sąsiuvinį sudariusio asmens įrašytos marginalijos, pabrėžiančios atmintį, poreikį atsiminti, būtinumą ką nors priminti pačiam sau. Palyginkime refleksyvų santykį su savo užrašais kad ir šioje pastaboje: *Rašė Juozas Pajaujis Žvirgždėnuose dėl atminties 28/XII/1944 Alytaus apskrityje LTR 7868(74)*³⁸. Ar ne su panašia nuostata susiduriame

.....

- 36 Antai ir XX a. devintajame dešimtmetyje tarp vidurinių klasių moksleivių buvo madinga pildyti sąsiuvinius ne tik savo, bet ir draugų dainų įrašais. Pasak tokio sąsiuvinio savininkės V. (Dranginytės) Stasiulaitienės, auomet mokiniai turėję ne po vieną, tačiau skirtingai naudojamą, dainų sąsiuvinį: „Turėjau keletą sąsiuvinių, į kuriuos rašė ne tik draugai, bet ir aš pati. Netgi iš žurnalo „Nemunas“ (berods) nusirašinėjau. Kiekviename jo numeryje buvo po vieną dainą ir eilėraščių, tai mėgdavau tas dainas persirašyti. Kartais užrašydavau ir senesnių žmonių dainuojamas dainas, o klausydama per radiją skambančių dainų tikrindavau, ar mano užrašyta teisingai. Turėjau labai daug į sąsiuvinius sukaupusi eilėraščių, sveikinimų, atminimų“ (LTR 7945).
- 37 Dviejų rašytinės kultūros formų – dainų sąsiuvinio ir albumo – tipologinį bendrumą yra pastebėjęs ne vienas kaimyninių šalių folkloro ir literatūros tyrinėtojas, tiesiog įtraukęs dainyną-albumą į albumistikos tyrimus. Vieni jų dainų sąsiuvinį įvardija kaip albumo pogūšį, atmainą, kurioje kaupiami ne autografa, t. y. kitų asmenų įrašai, bet saugomi tekstai (plg. Ханютин 1989; Борисов 2000; Калашникова 2004; Чеканова 2006; Лурье [2012]; Krogzeme-Mosgorda 2013: 20). Kartais albumiškas dainynas laikomas evoliuciją patyrusio atminimų albumo tipu, ypač išpopuliarėjusiu XX amžiuje. O štai Stanislas Rosoveckis, statistiniu metodu nagrinėjęs Ukrainoje XX a. penktajame–aštuntajame dešimtmeciais sudarytus dainų sąsiuvinius, teigia, kad jie yra trijų žanrų – dainų tekstų rinkinio, eilėraščių rinkinio ir albumo – susijungimo rezultatas (Росовецкий 2010: 149).
- 38 Tame pačiame sąsiuvinyje formulės, atspindinčios rašančiojo santykį su savo užrašais, taip pat ir šiems priskiriamą vaidmenį – saugoti atmintį, fiksuojamos dar bent porą kartų (žr. LTR 7868/22, 76/). Tai pačiai atminties paradigmai priklauso, tik kitą prasminį akcentą, nusistovėjusią poziciją įrašo struktūroje ir, žinoma, adresantą turi tipiškos atminimų pradžiūs formulės – *Atminčiai, Prisiminimui* – XX a. pirmosios pusės „tikrajame“ atminimų albume. Pagaliau dainų sąsiuvinis gali priartėti prie memuarų žanro, ypač tada, kai pats sudarytojas dainas laiko branginama šeimos relikvija, giminės istorijos paveldu. Pastarieji užrašai net kuriami ne sau, bet galvojant apie kitus; tokia jų paskirtis neretai

ir jau mūsų aptartuose V. Dumčiaus sąsiuvinuose, ten radę prieraišus: *Atsiminimui jaunųjų dienų dainavimo. Iš senų išrašų k[au]n. Lauk[aičio]* LTR 3970(35); *1907 m. 9/IX Seinuose atsiminimui jaunųjų dienų. Iš Juozo D[umčiaus] išrašų* LTR 3970(168), kurie, savo ruožtu, leidžia manyti užtikus ne atsitiktinę vieno asmens vartotą frazę, o iš pirminio šaltinio perimtą antraštę, galbūt kanonišką ano meto formuluotę. Ši prielaida atrodo esanti visai pagrįsta, nors autentišką spėjamos antraštės pavidalą – *Atminimas iš praleistų dienų kariuomenėj* – pavyksta rasti tik gerokai vėlesniame, jau 1945 m. užvestame kariškio dainų sąsiuvinyje (žr. LTR 7917).

Straipsnyje ne kartą užsimename, kad dainų sąsiuvinis, kaip atmintinų tekstų talpykla, nesiorientuoja vien tiktai į dainas, tačiau ir eilėraščiai bei atminimai (dažniau identifikuotini kaip literatūrinių išrašų ir albumo organiškai objektai) toli gražu dar neišsemia tekstų rūšinės ir žanrinės įvairovės. Dainų sąsiuvinio grynumą „pažeidžia“ patys įvairiausi intarpai: tai ir pastabos, sureikšminančios užrašymo aplinkybes³⁹, ir su pagrindiniu sąsiuvinio turiniu nesusiję, gana asmenišką ar autobiografišką informaciją perteikiantys tekstai⁴⁰, konspekciniai įrašai⁴¹. Nuo XX a.

.....
 įvardijama rankraščių įvaduose ar dedikacijose, plg. A. Razmos palikuonims rašytus *Atsiminimus, 1869–1934*, kurių antrame skyriuje surinktos tų laikų dainos (LTR 7453), Janinos (Putraitės) Jankienės anūkei skirtą dainų sąsiuvinį (LTR 7920), aštuntą dešimtį beinančios Janinos Vandos Grigaitės per pustrėčių metų surašytos kadaise mėgtos dainos (LTR 7943).

- 39 Pastabose galima rasti papildomos kontekstinės informacijos, be to, žymėdamos įrašo tikslų laiką ir vietą, jos įneša dienoraščio dvasios, pavyzdžiui: *Parašė sargybos viršinininkas eil. Gurskis būdamas sargybos būste 1937.IV.28 d.* LTR 3768(18); *Martišiukės padainavo per vakacijas 1907 m.* LTR 3970(152); *10/IX 1907 m. Seinuose, V numerį gyvendamas V kurse* LTR 3970(181); *Списано из патефонной пластинки. Пабраде. 1948.III.29* LTR 7917(218).
- 40 Tokios marginalijos, paprastai neturinčios nieko bendra su dainų sąsiuvinio turiniu ir greičiau laikytinos impulso padariniu, neretai tiesiog įrašomos ant viršelio, parašėse arba bet kurioje tuščioje lapo vietoje. Pavyzdžiui, sąsiuvinio pabaigoje savininkas užsirašo jam pačiam reikšmingą dalyką: *Pristojęs prie mokslo Rokiškėn pas R. Dronciką šaltkalviu. Vladas Šarkauskas, 1923 m., 11 d. gegužės, 1 val. 30 min. po pietų* LTR 7922, 130 p. O štai Anatolijai Žiūkaičiai buvo labai svarbu raštu įsitvirtinti faktą: *Aš jau moku ir rašyti. Pirma mokėjau tik skaityti* LTR 3319(19a); rašyta apie 1912–1915 metus. Panašių refleksijų pasitaiko ir sąlygiškai dainų sąsiuvinium vadintuose XX a. pradžios užrašuose, labiau primenančiuose rašymo įgūdžiams tobulinti skirtą mokyklinį sąsiuvinį (tai patvirtintų ir mokytojos pastebėtų rašybos klaidų taisymai) su įvairių kūrinių nuorašais. Vis dėlto patraukė dėmesį „kajetas [sąsiuvinis – J. Ū.] Rožės Misiukoniūtės iš kaimo Klevų, parapijos Seinų“ ne savo turiniu, o vienu dienoraščiu būdingu įrašu sąsiuvinuko vidinėje galinio viršelio pusėje: *Rožė Misiukoniūtė. Mano sesuo Ona. [Viena]marti Ona. Brolis Motiejus. Kitas brolis Mikas Amerikoje, jau dujlikti metai eina dabar. O aš, Rožė, jau vis tiek neišsimokysiu gražiai rašyti, ba jau negaliu. Kuo toliau, tai arčiau vis rašau, negaliu gražiau. Jau daugiau nerašysiu, bus gana jau tik šito kajeto* LTR 3322. Šis galbūt impulsyviai gimęs pasisakymas, pasibaigiantis šypsena keliančiu desperatišku atodūsiu, įdomus kaip saviidentifikacijos ir savistabos atvejis: asmuo, galbūt tai jaunesnio mokyklinio amžiaus mergaitė, ne tik išsako savo nerimą, bet ir apibūdina pačią save, ir tai daro pasitelkdama privačią (artimą, suprantamą) ir viešą (neįprastą, svetimą) erdvę simbolizuojančius objektus – šeimą ir sava dar netapusią rašto kultūrą.
- 41 Turimi pavyzdžiai rodo, jog asmuo kartais pasinaudoja po ranka turimu dainų sąsiuvinium, kad užsirašytų svarbią arba tiesiog jam įdomią informaciją. Pavyzdžiui, V. Šarkausko sąsiuvinyje randame

vidurio turinio požiūriu universalumo įgyjantis dainų sąsiuvinis vėl tampa atviras nebūtinai vien eiliuoto formato tekstams, noriai išileisdamas, ypač į laisvas puslapių erdves, frazės ar posmo ilgumo tekstus (atminimus, aforizmus, patarles), bet skatinamas per periodinę spaudą vis didėjančios literatūrinės ar ja sekančios individualios kūrybos pasiūlos dalį vietos užleidžia laikraščių ir žurnalų iškarpos. Daugiausia su šiomis įkljomis perkeliama eilėraščių, miniatiūrų, anekdotų, įmaišomas vienas kitas publicistinis rašinys ir, žinoma, telkiami įvairiais medijų kanalais tiražuojami tekstai – sveikinimai, linkėjimai, netgi užuojautos (plg. LTR 7588, 7946, 8007)⁴². Iškarpos, išlaisvindamos žmogų iš poreikio persirašyti, pasitarnauja kaip patogi priemonė lengviau kaupti ne tik žodinius tekstus, bet ir aktualius vaizdus, pavyzdžiui, televizijos laidų vedėjų ar kino aktorių nuotraukas, mados žurnalų įdomybes. Vis dėlto, nepaisant įvairesnių galimybių ar šiuolaikiškesnių formų, dainų sąsiuvinis – tiek priklausantis XX a. pabaigai, tiek šimtu metų senesnis jo pirmtakas – atspindi konkrečiu gyvenamuoju momentu jį surašiusiam asmeniui rūpimą turinį, iš esmės sudarytą iš populiariųjų tekstų⁴³. Šio turinio savitumą ir raiškos formas lemia platus socialinis ir kultūrinis tinklas, visa daugialypė aplinka, su kuria tapatinasi rankraščio savininkas.

VIETOJ IŠVADŲ

Kitose šalyse rašytinio folkloro tyrimams įsibėgėjant ir įgyjant konceptualumo, lietuviška medžiaga (su gausiausiai ją reprezentuojančiais dainų sąsiuviniais ir mokykliniais atminimų albumais) tebelieka nustumta į neaktualių, nepopuliarių, menkai intriguojančių tyrimo objektų zoną. Periferinio reiškinių etiketės vis dar nepakeičia nei augančios asmeninių rankraščių sankaupos archyvuose, mokslinis ar populiarinamasis jų viešinimas spaudoje⁴⁴, nei albuminę poeziją bei populiariausių dainų žodžius siūlantys interneto portalų tekstynai. Deja, prieinamos medžiagos kiekiai yra atvirksčiai proporcingi tyrinėjimams: ligi šiol vos keliuose darbuose išsamiau aptartas dainų sąsiuvinų vaidmuo folklorinėje tradicijoje (Ivanauskaitė 2003: 21–24; Sadauskienė 2006: 65–71), o su jais siejamas masinis atminimų albumas taip pat nesulaukė nuoseklesnių tyrimų (Sauka 1969: 239–244; Stankuvienė 2003: 42–45).

.....

brolių Grimų pasakų antraščių sąrašą (LTR 7922/77/), 80 dienų trukusios kelionės aplink Žemę „tvarkaraštį“ (LTR 7922/90/), sudarytą pagal Žiulio Verno (Jules Verne) populiariąjį romaną, ir net šaltkalvystės užrašus (LTR 7922, p. 131).

- 42 Tokie dainų sąsiuviniais tradiciškai tebevardinami rankraščiai dėl savo eklektiško turinio ima panašėti į universalios paskirties užrašus, užrašų knygeles. Beje, kaip pažymėjome anksčiau, asmeninių užrašų tradicija visiškai pateisina tokį sinkretizmą.
- 43 Čia populiarinio teksto suvokimas atitinka Johno Fiske'ės koncepciją (žr. Fiske 2008: 91–110).
- 44 Visuomenei pristatomos atminimų tekstų publikacijos (Dapšauskaitė 2010: 160–196; Kašėtienė (Senkutė), Ivanauskaitė-Šeibutienė 2013: 173–184) ir net dainų sąsiuvinų medžiaga (plg. Iždonas 2001).

Pasiremdami asmeninėmis įžvalgomis, o kartu ir apibendrindami nemenką užsienio mokslininkų įdirbį tiriant rašytinio folkloro atmainas, pamėginsime pristatyti keletą dainų sąsiuvinio tyrimo kryptių, tiesa, toli gražu nepajėgiančių išsemti visų šio kultūros reiškinių interpretavimo galimybių.

Atidesnį ir detalesnį rankraščio studijavimą tikslinga pradėti nuo formalios jo analizės, telkiant dėmesį į visą išorinių požymių kompleksą. Jis apibūdina rankraščio pavidalą ir sandarą: antai gilinantis į dainų sąsiuvinio tradiciją nemažai įdomios informacijos gaunama apibūdinus rankose laikomą pačią materiją (bloknotą, albumą, užrašų knygutę, įvairios paskirties užrašams naudojamą pirktinį ar savadarbį sąsiuvinį), apžvelgus turinio elementų pobūdį (rašytinis tekstas, kontekstinės pastabos, iškarpos, ženklai, iliustracijos, antraštės, jų sąrašas ir t. t.) ir jų išdėstymą, įvertinus kalbą (ortografiją ir rašyseną) ir informaciją apie patį sąsiuvinio sudarytoją (koks jo amžius, lytis, gyvenamasis laikas ir vieta / regionas). Formalieji rankraščio duomenys, apibūdinantys tiek subjektą, tiek tradicijos ženklus konkrečiame sąsiuvinyje, vėliau, jau įvairiais aspektais interpretuojant medžiagą, padeda gauti kur kas pilnesnį ir gyvesnį tiriamo reiškinių vaizdą.

Geriau suprasti rankraščio turinį ir tai, kaip jis koreliuoja su struktūriniais elementais, galima nagrinėjant socialinį diskursą. Atsižvelgiant į užrašų funkcionalumą⁴⁵ ir kontekstualumą, ryškėja asmeninėje ir bendruomeninėje aplinkoje išsiskleidžianti dvilypė jų paskirtis. Kitaip tariant, pripažįstant, kad egzistuoja ir individualios dainų sąsiuvininių kūrimo paskatos⁴⁶, jos neatsiejamos nuo veiksmų, susijusių su platesniu socialiniu, kultūriniu ir istoriniu kontekstu, motyvuojančiu tų pačių užrašų aktualumą. Kiekvienas rankraštis yra atsiradęs iš žmogaus noro integruotis subkultūroje, taip įtvirtinant savo tapatumą ar išreiškiant bendrystę su tam tikra grupe. Antai išlaikydami universalius tipologinius komponentus, skirtingų subkultūrų atstovų užrašai išsiskiria savitais bruožais, kurie išryškėja pirmiausia turinyje. Atrodo, kad asmeninių užrašų diferenciacija pagal socialinį kultūrinį asmens tapatinimąsi auga lygia greta su kintančia gyvenimo realybe. Pavyzdžiui, XX a. pirmojoje pusėje geriau matoma moksleiviška ir kareiviška dainų sąsiuvininių tradicija, o antrojoje amžiaus pusėje sąsiuviniai tampa įvairiausių visuomenės grupių⁴⁷ (tremtinių,

45 Greta akivaizdžiausių, visiems rašytiniams tekstams būdingų funkcijų – informacinės, mnemoninės, memuarinės, archyvinės, estetinės, relikvinės – asmeniniams užrašams būdingos dar komunikacinė ir socializacinė funkcijos.

46 Aplinkybės ir priežastys, paaiškinančios, kodėl, kokį tikslą turėdamas žmogus kuria asmeninius užrašus, kaip ir kur jais naudojasi, iki šiol menkai fiksuotos ir tyrinėtos (Stankuvienė 2003). Tokią situaciją dažniausiai lėmė ilgokai gyvavęs tendencingas požiūris į rašytinį folklorą ir tai, kad nebuvo tokių užrašų rinkimo, sisteminimo ir tyrimo metodikos.

47 Plg. rusų folkloristo Sergejaus Nekliudovo mintį apie postfolkloro fragmentaciją pagal socialines, profesines ir amžiaus grupes. Jis taip pat pabrėžia, kad miesto folkloras yra pasiskirstęs į grupes, viena su kita menkai susijusias ir nesiremiančias bendra pasaulėžiūra (Неклюдов 2005).

partizanų, karių, moksleivių, skautų, etnografinių ir folkloro ansamblių dalyvių, laidotuvių giedotojų ir kt.) saviraiškos priemone. Socialinis tyrimo aspektas, dar įtraukiant ir asmens amžiaus kriterijų (dainų sąsiuvinis rašomas įvairaus amžiaus žmonių – nuo vaikų iki pagyvenusių), ne tik leidžia šiuose šaltiniuose išvelgti istorines bei kultūrinės permainas išgyvenusios ir tebepatiriančios visuomenės tikrovės atspindžius, bet ir registruoja įvairių grupių repertuarą. Ateityje repertuaro variacijų savitumui ir formavimosi kriterijams suprasti praverstų tiek sinchroninis skirtingų subkultūrų atstovų užrašų gretinimas, tiek diachroninis vienos subkultūros subrandintų užrašų palyginimas.

Žvelgiant iš šiandieninių pozicijų, gali pasirodyti, kad pats nepastoviausias, labiausiai individualizuotas dainų sąsiuvinio elementas – jo turinys. Taip yra todėl, kad sąsiuvininių įrašai, fiksuodami momentines repertuaro realizacijas, atspindi nuolatine sakytinės tradicijos kaitą. Žvelgiant chronologiškai, visų kada nors sąsiuvinuose užrašytų kūrinių įvairovė atskleidžia populiarinio repertuaro dinamiškumą. Mūsų patyrinėti sąsiuviniai leistų apibendrinti, kad juose sukauptas „esamasis“ realaus laiko repertuaras, kuris, atsižvelgiant į užrašymo metą, visada yra šiuolaikiškas. Kalbant folkloristikos terminais, sąsiuvinuose dažniausiai reprezentuojama vėlyvoji kūryba – liaudies dainomis virtę romansai, literatūrinės ir, žinoma, estradinės dainos. Atrodo, jog senasis dainuojamosios lyrikos klodas dainų sąsiuvinuose atstovaujamas tiek, kiek jo realiai būta užrašų savininko aplinkoje, kiek jo reikėjo paliudyti savo jausenai, kultūrinei laikysenai. Tačiau turime pripažinti ir tai, kad dainų sąsiuviniai tradicijos (tiek klasikinės, tiek populiariosios) tekstus sugeria fragmentiškai, išrankiai, nes į juos patenka tam tikrą individualų ir socialinį bei kultūrinį filtrą perėję tekstai. Įvertinus šias aplinkybes, rašytinis folkloras gali tapti vienu iš svarbesnių šaltinių dainuojamosios tradicijos tyrimams.

Dainų sąsiuvinio turinį, kurį formuoja savininkas, o tam tikrais atvejais prisideda savo pasaulėžiūra jam artimi asmenys, galima nagrinėti išskiriant vyraujančius konceptus – temų branduolius. Rankraštis pildomas, modeliuojamas laikantis tam tikros vertybių sistemos, kurią apibūdina teminių ir stilistinių elementų visuma. Analizuojant sąsiuvinio įrašų temines dominantes, nustatomi kultūriniai konceptai, tokie kaip meilė, laisvė, tėvynė, tikėjimas ir pan. Žvelgiant plačiau, pirmenybės teikimas tam tikros tematikos ar stilistikos tekstams (pvz., folklorinėms ar estradinėms dainoms, eilėraščiams, atminimams), naudojami vizualiniai ir grafiniai akcentai neretai suteikia pagrindo kalbėti apie rankraščio sudarytojo vertybinę sistemą, estetines nuostatas.

Dainų sąsiuvininių analizę kreipiant kontekstualumo aspektu, ne mažiau aktualios ir prasmingos būtų tyrėjų pastangos suprasti, koku intensyvumu panaši kultūrinė praktika reiškėsi įvairialypėje lietuviškoje tradicijoje – kaime ir mieste, atskiruose etnografiniuose regionuose, lygiagrečiai bandant suvokti, koku mastu ji pažįstama

užsienyje. Šis klausimas galbūt prives prie pasvarstymų, kaip socialinė ir lokalinė tapatybė koreliuoja su kultūriniais procesais, ar būta netolygumų (proveržio, pasyvumo) tam tikrai tradicijai įsitvirtinant kuriame nors regione, kas lemia, kad vieni ar kiti tekstai tampa patrauklesni ir greičiau adaptuojami tapdami dainų sąsiuvinio repertuaru. Galiausiai reikia pripažinti, jog siekis adekvačiai perskaityti, įvertinti dainų sąsiuvinį turinį, atsižvelgiant į jo labilumą ir kontekstualumą, savo ruožtu iš tyrėjo reikalauja universalios kultūros pažinimo – nuo folklorinės tradicijos, Renesanso ir Baroko raštijos formų, XIX a. poezijos iki XX–XXI a. gana diferencijuotos populiariosios kultūros apraiškų.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas 2009. *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai.
- Burba Domininkas 2007. „Mįslės iš XVIII amžiuje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sukurtos rankraštinės knygos“, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 248–250.
- Chorążyczewski Waldemar, Rosa Agnieszka 2013. „Metodologiniai lietuviškųjų egodokumentų paieškos aspektai lenkišku požiūriu“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 27–45.
- Cicėnienė Rima 2013. „Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 163–193.
- Dapšauskaitė Živilė 2010. „Mes visi – atėję iš vaikystės’: gyvenimo ciklas atminimų tekstuose“, *Tautosakos darbai*, t. XL, p. 160–198.
- Fiske John 2008. *Populiariosios kultūros supratimas*, iš anglų kalbos vertė Elena Mackevičiūtė, Vilnius: Žara.
- Girdzijauskas Juozas (sud.) 2001. *Lietuvių literatūros istorija: XIX a.*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Griškaitė Reda 2013. „‘...noriu būti Tavo Knygoje...’ XIX amžiaus pirmosios pusės moterų atminimų albumai (lietuviškieji pavyzdžiai)“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 327–400.
- Gudelis Regimantas 2010. „Choro vaidmuo ugdant dvasinius, meninius ir visuomeninius klieriko asmenybės bruožus Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. pabaigoje–XX a. pirmajame dešimtmetyje)“, *Soter*, Nr. 34 (62), p. 179–196.
- Ivanauskaitė Vita 2003. „Folklorinės tradicijos kaitos ypatumai“, *Tautosakos darbai*, t. XVIII, p. 13–29.
- Iždonas Stasys 2001. *Didelis spiečius gražių dainelių: 1934–1935 metų Lietuvos kareivio dainynas*, Vilnius: Švyturys.
- Katilius Algimantas 2013. „Seinų kunigų seminarijos klierikų lituanistinė veikla“, *Metai*, Nr. 3, p. 106–112.
- Kašėtienė (Senkutė) Rasa, Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2013. „Antroji pusė šio popierio teprimena Tau...! (Šiaulių mokytojų seminarijos absolventų nuotraukos ir atminimai)“, *Tautosakos darbai*, t. XLV, p. 173–184.
- Krogzeme-Mosgorda Baiba 2013. *Atmiņu albumu tradīcija latviešu skolēnu kultūrā*, Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

- Kvizekevičiūtė Milda 2013. „XVII–XVIII a. *silva rerum* pavyzdžiai Lietuvoje: tyrimų problemos egodokumentikos kontekste“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 277–290.
- Merkys Vytautas 1984. „Lietuvių valstiečių bibliotekėlės XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“, in: *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*: teminis mokslo darbų rinkinys, Vilnius: Valstybinė respublikinė biblioteka, p. 82–98.
- Merkys Vytautas 1994. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias: 1864–1904*: informacinė knyga, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Prašmantaitė Aldona 2003. „Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus ‘Namų užrašai’“, in: Motiejus Valančius. *Namų užrašai*, Vilnius: Baltos lankos, p. ix–xxiv.
- Roszak Stanisław 2013. „Egodokumentai – mėginimas istorijos šaltinyje atrasti slypintį autorių“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 47–67.
- Sadauskienė Jurga 2006. *Didaktinės lietuvių dainos: poetinių tradicijų sandūra XIX–XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sauka Leonardas 1969. „Užmiršti folkloro žanrai“, *Kraštotyra*, p. 238–249.
- Sintautai 2013. *Sintautai*: monografija, d. 2, (*Lietuvos valsčiai*, kn. 26), Vilnius: Versmė.
- Stakauskas Juozapas 2003. *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, sudarė Algimantas Katilius, Vilnius: Aidai.
- Stankuvienė Rūta 2003. „Atminimų kaip rašymo sau mitas“, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 42–45.
- Stundžienė Bronė 2013. „Nuo sakymų prie rašymų: vieno žemaičio užrašai“, *Tautosakos darbai*, t. XLV, p. 70–91.
- Tyla Antanas 1975. „XIX a. pabaigos išsilavinusio žemaitijos valstiečio bibliotekėlė“, *Kraštotyra*, p. 119–123.
- Tyla Antanas 1978. „Rytų Lietuvos valstiečio bibliotekėlė XIX a. pabaigoje“, *Kraštotyra*, p. 78–81.
- Valančius Motiejus 2003. *Namų užrašai*, Vilnius: Baltos lankos.
- Žagrakalytė Agnė 2013. *Eigulio duktė: byla F 117*: romanas, Vilnius: Tyto alba.
- Архипова Александра, Неклюдов Сергей 2007. „Фольклор на асфальте“, *Живая старина*, № 3, p. 2–3, prieiga per internetą: <http://www.ruthenia.ru/folklore/arhipovaneckludov1.htm>, [žiūrėta 2012-11-08].
- Борисов Сергей 1993. *Латентные феномены культуры (опыт социологического исследования личных документов девушек)*: автореферат диссертации, Екатеринбург, prieiga per internetą: <http://www.ruthenia.ru/folklore/borisov1.htm>, [žiūrėta 2012-11-08].
- Борисов Сергей 2000. *Культурантропология девичества*, Шадринск, prieiga per internetą: <http://anthropology.ru/ru/text/borisov-sb/kulturanthropologiya-devichestva>, [žiūrėta 2015-10-06].
- Бралина Сауле 2010. „Неофольклорные явления в современной культуре“, in: *Эффективные инструменты современных наук*: материалы VI международной научно-практической конференции, Praha: Education and Science, p. 63–68, prieiga per internetą: http://www.rus-nauka.com/11_EISN_2010/Philologia/64397.doc.htm, [žiūrėta 2015-02-06].
- Калашникова Марина 2004. *Современный альбом: типология, поэтика, функции*: автореферат диссертации, Тверь, prieiga per internetą: <http://www.dissercat.com/content/sovremennyyi-albom-tipologiya-poetika-funksii>, [žiūrėta 2012-11-05].
- Лебедева Н. Б. 2004. „НОМО SCRIBENS в пространстве русской народной культуры“, in: *Человек пишущий и читающий: проблемы и наблюдения*: материалы международной конференции, С.-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, p. 213–221.
- Лурье Вадим [2012]. *Девичий альбом XX века*, prieiga per internetą: http://www.ruthenia.ru/folk-tee/CYBERSTOL/I_AM/dev_albom.html, [žiūrėta 2012-11-05].

- Неклюдов Сергей 1999. Традиции устной и книжной культуры: соотношение и типология, in: *Славянские этюды: сборник к юбилею С. М. Толстой*, отв. ред. Е. Е. Левкиевская, Москва: Индрик, p. 289–297, prieiga per internetą: http://www.inslav.ru/images/stories/pdf/1999_Slav'anskie_et'udy_%28k_jubileju_S.M.Tolstoj%29.pdf.
- Неклюдов Сергей 2005. Фольклорные традиции современного города, in: *Этнология Urbana*, редакционна колегия: Николай Ненов... [et al.], София, p. 210–233, prieiga per internetą: http://www.ongal.net/editions/Ethnourbana/12Ethnourbana_Neklyudov_web.pdf, [žiūrėta 2012-11-08].
- Новиков Юрий 2000. Рукописная традиция в фольклоре старообрядцев Литвы, *Žmogus ir žodis: mokslo darbai*, t. 2, Nr. 2. p. 57–65.
- Росовецкий Станислав, 2010. „Крестьянские и городские песенники 1940-х–1970-х годов: опыт статистического исследования“, in: *Славянская традиционная культура и современный мир*, выпуск 13: *Традиционная культура современного города: сборник научных статей*, Москва: Государственный республиканский центр русского фольклора, p. 146–172.
- Ханютин А. (отв. ред.) 1989. „Школьный рукописный альбом-песенник: новый успех старого жанра“, in: *Массовый успех*, отв. ред. А. Ханютин, Москва: Всесоюзный научно-исследовательский институт искусствознания, p. 193–209.
- Чеканова Анна 2006. *Рукописный девичий альбом: традиция, стилистика, жанровый состав*: автореферат диссертации, Москва, prieiga per internetą: <http://www.dissercat.com/content/rukopisnyi-devichii-albom-traditsiya-stilistika-zhanrovyyi-sostav>, [žiūrėta 2015-02-18].

Songbooks as a Mode of Personal Notes

JURGITA ŪSAITYTĖ

Summary

The article presents an introductory survey of one variety of the written folklore, namely, the songbooks, which so far have been neither collected nor analyzed in any more consistent manner in the Lithuanian scholarly discourse. However, the two centuries-old tradition of compiling the songbooks calls for discussion of the objective considerations lying behind such disdainful attitude towards them. Certain neglect of the songs rendered in writing resulted from the long-time prevalent notion of folklore as the oral folk creativity. The majority of researchers and folklore collectors considered only those songs that informants performed vocally as truly traditional and authentic; while regarding the texts amassed by the same informants in their personal notebooks as less valuable sources or some rough drafts. Besides, the criteria of value attributed to folklore that was shaped as early as the beginning of the 20th century, encouraged the folklore collectors to search exclusively for the pieces of classical tradition, along with pointing them towards the informants of the elderly generation. Such orientation not only hindered systematic research of the verbal tradition, but also resulted in the tradition of compiling the songbooks, although considerably popular and widespread in the society, to remain essentially unanalyzed and very poorly documented. On the other hand, the absence of methods for collecting the songbooks (as well as other kinds of personal notes) in turn caused the lack of contextual information on their appearing and functioning. This is perhaps the greatest obstacle for carrying out the relevant research of the written folklore.

In order to trace back sources of the Lithuanian songbook tradition, the author of the article compares them to other akin forms of the written culture. Songbooks as products of the written culture should doubtless be related to the earlier tradition of the personal writings. The whole paradigm of the personal writings, reaching as far back as the Baroque in

Lithuania, comprises miscellaneous sources: diaries, memoirs, autobiographies, *silva rerum*, letters, albums, notebooks, etc. For instance, some songbooks from the 19th century seem similar to the *silva rerum* in terms of the miscellaneous contents of both collections, the selection of texts based on the individual logics, and the demand acutely felt by the author / owner to belong to the written culture.

Along with considering causes for the increasing number of the songbooks (written in Lithuanian) during the second half of the 19th century, the author also attempts to examine the individual reasons that could have shaped the peculiarity of certain notes, at the same time bearing in mind certain social and historical circumstances. Moreover, detailed analysis of the songbooks compiled in the beginning of the 20th century by a single person – Vincentas Dumčius, allows for grasping intersections of different contexts and for revealing an integral network of cultural and social connections.

Description of the formal side of the notebooks (e. g. separation of the headings, numbering of texts, remarks and comments, graphic elements, various inclusions, etc.) demonstrates the ways by which simple structural elements help to create the genre particularity of the writings in question (shaping them as *songbooks*). It also testifies to the vitality and dynamism of this cultural tradition. Detailed analysis of contents elucidates a special case of the genre contamination, typical not only to the Lithuanian, but also to some other national traditions – namely, the songbook albums.

On the basis of experience accumulated while working with the Lithuanian material, as well as relying on the insights by the foreign researchers, several directions for the future investigation are attempted to define that would allow for further interpretation of this form of the written folklore.

Gauta 2015-11-09